

De
macht
van
de
rooie
ruggen

Een uitnodiging tot discussie over de 'Uitgangspunten voor een plan van structuurhervormingen'

Een uitgave van Nieuw Links
Polak & Van Gennep | Amsterdam

De
macht
van
de
rooie
ruggen

Een uitnodiging tot discussie over de 'Uitgangspunten voor een plan van structuurhervormingen'

Een uitgave van Nieuw Links
Polak & Van Gennep | Amsterdam | 1967

Inhoud

- 1 Woorden over uitgangspunten | 7
Th. van Tijn
- I HET DOEL HEILIGT...
- 2 Voor 20.000.000 in 2.000 | 17
Peter Dordregter
- 3 Woningen aan de lopende band | 33
Hans van den Haak
- 4 Gezondheidszorg: in één sprong van de vloer
naar de zolder | 39
Herman Drenth en Jasper Bruinsma
- 5 Een dolgedraaide onderwijsmachine | 51
Ton Regtien en Kees van Rijswijk
- 6 De achterblijvers naar de schroothoop? | 59
Jaap Hey, R. Lukkien en Henk Riebeek
- II ... DE MIDDELEN
- 7 Als je wieg maar gouden pootjes heeft... | 69
Arend J. Voortman
- 8 De heilige koe of onszelf offeren? | 78
Peter Hoogendorp
- 9 Wie zal dat betalen? of:
'Wij zijn utopisten'... | 88
Wout Tieleman
- 10 Onze 'rooie ruggen' eronder zetten... | 97
Han Lammers
- III UITGANGSPUNTEN VOOR EEN PLAN VAN STRUCTUUR-
HERVORMING | 101

De eindredactie was in handen van Kees Tamboer

1 Woorden over uitgangspunten

Er is iets niet goed in Nederland. Veel Nederlanders voelen dat. Het beroemde 'onbehagen van de kiezers' is er een uiting van. Wāt er precies mis is, hoe dat komt, wat eraan te doen valt - dat mag voor velen duister zijn. Niet voor niets klaagt men over 'onduidelijkheid in de politiek'.

Dāt het fout zit, dāt de mening groeit dat 'ze' er een 'rotzooi' van maken, dāt de traditionele grote partijen steeds meer onverschilligheid ontmoeten - dat kan niemand meer ontkennen. Zonder naar volledigheid te streven kunnen we met weinig moeite een rijtje zaken opnoemen, die elk voor zich al een stuk onbehagen kunnen opwekken.

Wij noemen:

- de toestand op de woningmarkt: nog steeds - hoe lang al en hoe lang nog?
- het vastlopende verkeer,
- het gebrek aan recreatieruimte,
- falende ruimtelijke ordening,
- onvoldoende democratisering, modernisering en uitbreiding van het onderwijs,
- de gebrekkige organisatie van de zorg voor de volksgezondheid: stijgende premies, conflicten tussen artsen en ziekenfondsen, erbarmelijke toestanden in bejaardentehuizen,
- bestaansonzekerheid, onder andere door dreigende werkloosheid, vooral sinds in Zuid-Limburg en grote delen van Noord-Brabant, Oost-Gelderland, Twente en het Noorden de zaken min of meer vast lopen.

En als een vergaarbak voor al deze en dergelijke grieven: 'ze' doen maar, wij hebben niets meer in te brengen

Waarom broddelwerk?

Oplossingen voor deze problemen zijn mogelijk. Deskundigen kunnen vertellen wat er bijvoorbeeld aan de ruimtelijke ordening kan worden gedaan, hoe het zou moeten met het onderwijs, hoe men de probleemgebieden economisch weer op gang zou kunnen krijgen, enz. enz.

Ook prof.dr.A.Heertje en drs.V.Halberstadt, die de 'Uitgangspunten voor een plan van structuurhervormingen' in eerste versie fel bekritiseerden, spraken in dit verband toch over 'min of meer aanvaarde uitgangspunten voor het sociaal-economisch beleid'. (Economisch-Statistische Berichten, 19 juli 1967).

Hij heeft gelijk. Ze zijn vrij algemeen aanvaard, zeker bij deskundigen. Maar waarom is dat wat men eraan doet broddelwerk? Waarom loopt men achter de feiten aan? Waarom wordt op sommige terreinen de klok zelfs teruggezet?

Er zijn twee antwoorden die elkaar aanvullen: aan de ene kant rekent men nog te veel op de 'vrije maatschappelijke krachten', het particulier initiatief, de 'ondernemingsgewijze productie' (een uitdrukking die men tegenwoordig graag gebruikt om het woord 'kapitalisme' te omzeilen) - aan de andere kant mist de overheid, van hoog tot laag, zowel de financiële middelen als de bevoegdheid om de zaken grootscheeps en planmatig aan te pakken.

Zeker, de overheid subsidieert, stimuleert, stelt bepaalde regels: maar dat is vaak in de eerste plaats bedoeld om het particuliere bedrijfsleven te steunen en verder om bij te sturen.

Dit is echter onvoldoende voor een spoedige en sociaal verantwoorde herstructurering van bijvoorbeeld Twente, Tilburg of andere gebieden met een verouderd bedrijfsleven. Daardoor worden bovendien verkeerde normen gehanteerd, normen die in particuliere bedrijven gelden en die daar niet anders kunnen zijn, maar die geen waarborgen bieden tegen onevenwichtige ontwikkelingen. Uit zulke sociaal-economische opvattingen vloeit bijvoorbeeld ook een belastingpolitiek voort, die de overheid veel te weinig mogelijkheden biedt voor al die gemeenschapsvoorzieningen die zo dringend nodig zijn.

Nog lang niet

De 'Uitgangspunten voor een plan van structuurhervormingen', die in dit boekje nader worden toegelicht, beogen de impasse te doorbreken.

In de punten 2 - 7 worden taken aangegeven: 'min of meer aanvaarde uitgangspunten'.

Punt 1 geeft aan waar de overheid de machtsmiddelen vandaan moet halen, die nodig zijn om die taken te vervullen.

De 'Uitgangspunten voor een plan van structuurhervormingen' zijn in zekere zin beperkt. Ze gaan uit van noden en behoeften die nú worden gevoeld.

De uitvoering van het plan zal echter nog lang niet betekenen, dat er een socialistische maatschappij is ontstaan. Onze economie zal blijven wat men een 'gemengde economie' noemt, een economie met voornamelijk 'vrij bedrijfsleven', zij het met een grotere en meer directe invloed van de overheid. Tot een flinke accentsverschuiving in de richting van dat laatste element zal de uitvoering van het plan wel bijdragen.

Het plan beoogt ook nog niet een einde te maken aan de economische ongelijkheid, maar zal deze wel opnieuw verzachten, doordat de gemeenschapsvoorzieningen, waarvan wij allen in toenemende mate zullen profiteren, dan grootscheeps en planmatig zullen worden aangepakt, in het tempo dat nodig is.

Geen troost

Het is dus een beperkt plan. Maar niet zó beperkt, dat het 'vanzelf' zal gaan. Het zal zeker onderwerp worden van felle politieke strijd. En dat moet ook. Het onbehagen toont zich vaak in verwarde vormen: voornamelijk in het afwijzen door steeds meer kiezers van de traditionele partijen. Omdat men zich stoot aan allerlei symptomen en daarna omdat men zich zo machteloos voelt, zijn veel reacties negatief. Veel mensen zien het niet meer en klagen vooral de traditionele partijen aan, omdat die geen uitweg bieden. Zo denkt men ook over de Partij van de Arbeid: getuige het stemmenverlies sinds 1956. Van een stemmenpercentage van 32,7 in dat jaar (een hoogtepunt) zakte de PvdA tot 30,4% in 1959, 28% in 1963 en maar liefst 23,6% in 1967. Daarmee kwam de Partij van de Arbeid onder het percentage, dat de SDAP alléén in 1929 haalde, en

kwam zij op een lager peil dan haar voornaamste samenstellende delen (SDAP, Vrijzinnig Democraten en Christen-Democraten) samen óóit sinds de invoering van het algemeen kiesrecht voor mannen en vrouwen (1922) hebben bereikt.

Dit is een dramatische illustratie van het feit dat de Partij van de Arbeid steeds meer het contact met haar kiezers verliest. En het is een schrale troost, dat dit ook voor de andere grote partijen opgaat.

Het is eigenlijk helemaal geen troost, het wordt er alleen maar erger van. Als de conservatieve partijen verliezen, mag men dan niet verwachten dat juist de Partij van de Arbeid daar beter van wordt? Dat is echter niet gebeurd: wat men aan de ene kant misschien wint, gaat dubbel en dwars naar andere kanten verloren.

De Partij van de Arbeid wordt door veel kiezers ervaren als een onderdeel van de 'gevestigde machten', als een partij die mede schuldig is aan de dingen waaraan men zich stoot: van bureaucratische PBO tot en met verkeersopstoppingen.

Gezichtsverlies

Terecht? In een staatkundige democratie hebben de kiezers het laatste woord. In elk geval bij de stembus. Als zij afwijzend reageren, dan maken zij gebruik van een recht.

Zeker, het is waar dat de Partij van de Arbeid zich in haar bekommering om gemeenschapsvoorzieningen gunstig onderscheidt van andere grote partijen. Maar dit blijft te veel verborgen. Doordat wat men voorstaat vaak te abstract is en te ver van de mensen af staat; doordat men niet ver genoeg gaat; doordat men medeverantwoordelijkheid neemt voor tal van compromissen. Dat kost de Partij van de Arbeid gezichtsverlies. En voorzover zij eigen gezicht toont, gelooft men er al te vaak niet in.

Woorden, woorden, woorden, - ze worden niet verstaan. En als ze worden gehoord, dan gelooft niemand dat de partij ernstige en hardnekkige pogingen onderneemt om ze waar te maken.

Het wantrouwen is groot. Dit wantrouwen, of erger nog: de onverschilligheid voor het doen en

laten van de grote partijen, kan een groot gevaar zijn voor de democratie. De neiging kan groeien om toevlucht te zoeken bij sterke mannen, bij demagogen. Laten wij de schuld daarvan echter niet bij de kiezers alleen zoeken. De partijen hebben minstens zoveel schuld.

Er valt natuurlijk veel te verbeteren aan het reglementair functioneren van de democratie. Ook binnen de partijen. Maar daarmee is de zaak zeker nog niet opgelost. Men moet het 'publiek' erbij betrekken, het moet weten dat voor zijn belangen wordt gevochten, op zeer concrete punten, juist ook op die punten die men kan aanwijzen als belangrijke oorzaken van het onbehagen. Wanneer de mensen zich bij de strijd voor oplossen op die punten betrokken zullen voelen, dan zal dat ten dele al een eind maken aan het gevoel van machteloosheid van het niets-in-te-brengen-hebben, een gevoel dat een zeer reële bedreiging voor de democratie vormt.

Vandaar de voorstellen, vervat in de punten 9 en 10 van onze 'Uitgangspunten voor een plan van structuurhervormingen'. Leg de mensen een samenhangend geheel voor, maar alleen in hoofdlijnen. Bepaat het met hen, met hun organisaties. Geef hun zoveel mogelijk stem in de concrete uitwerking. Beloof hun dat men het program niet weer zal laten vallen, maar dat men door wil vechten, net zo lang tot de aanhang zo groot is dat men het op wezenlijke punten ook kan doorvoeren. En zorg dat zij dat ook gaan gelóven, door de manier waarop de PvdA voor het program stáát.

'Dogmatisch' en 'doelmatig'

Dit boekje bevat een toelichting op de 'Uitgangspunten voor een plan van structuurhervormingen'. Niet de uitwerking daarvan. Een toelichting slechts, die duidelijk maakt waarom zo een plan nodig is.

Reeds toen het met een voorlopige 'verantwoording' bekendheid kreeg, doken de beschuldigingen op van 'dogmatisme', soms 'Marxistisch dogmatisme'. Wij hebben zelfs van de meest onwelwillende critici veel geleerd, des te meer van de welwillende. Onder meer, dat we die beschuldiging

nooit kunnen ontlopen, al was het alleen maar omdat tegenstanders vaak de neiging hebben elke min of meer samenhangende visie, die niet de hunne is, af te doen met 'dogmatisme'.

'Dogmatisch' staat dan tegenover 'doelmatig'. Dat laatste woord heeft echter totaal geen betekenis, als men niet aangeeft welke doelen men zelf voor ogen heeft. Ook Marx heeft trouwens nooit zijn standpunten in zichzelf wil geformuleerd: hij had wel degelijk doelen voor ogen. Dat is doelmatig.

Onze doelstellingen - beperkt, maar belangrijk - vindt men in punt 2 - 7, een noodzakelijk middel om die doelen te bereiken (en dat daardoor in onze ogen zeker wordt geheiligd) staat omschreven in punt 1, punt 9 en 10 geven aan hoe de Partij van de Arbeid het plan zou moeten uitwerken en propageren.

Men bestrijde ons dus niet met leuzen, maar met een onderzoek naar onze doelstellingen, naar de vraag waarom er tot nog toe zo weinig gebeurt om zulke doelstellingen ook te bereiken.

Laat iemand trachten aan te tonen, dat de middelen, die wij aanbevelen, onbruikbaar zijn of overbodig.

Twee scharnieren

Veel staat in dit boekje niet: niets over staatkundige instellingen, maar zijdelings iets over zaken als economische en sociale democratie, over inkomens- en loonpolitiek, over belastingpolitiek, over buitenlandse kwesties en over ontwikkelingshulp.

Dat zijn belangrijke onderwerpen, die wij hebben overgeslagen. Maar ze zijn niet in directe zin essentieel voor wat wij hier voorstellen, ook al zal veel daarvan zich aandienen, als men met de uitvoering van, of zelfs maar met de propaganda voor onze uitgangspunten begint.

Wèl zijn wij van mening dat twee facetten van de verdere (maar niet zeer verre) toekomst extra moesten worden belicht, omdat zij voortdurend in het halfduister zijn gehuld: de gevolgen van de technocratie voor onze maatschappij en de noodzaak van een socialistische cultuurpolitiek.

Deze onderwerpen zijn niet breedvoerig uitgewerkt, men vindt de behandeling ervan ongeveer op de helft van dit boekje: als twee scharnieren. Men moet weten, vinden wij, dat onze voorstellen mede en in hoge mate door deze problemen zijn bepaald.

En nu: wij staan open voor alle kritiek, voor alle eerlijke discussie, en zijn bereid tot de strijd waartoe wij oproepen.

I HET DOEL HEILIGT...

2 VOOR 20.000.000 IN 2.000

Edelman: 'Ga van mijn land af.'

Zwerver: 'Jouw land? Waarom?'

Edelman: 't Was van mijn vader en grootvader.'

Zwerver: 'En daarvoor?'

Edelman: 'Heel vroeger is er om gevochten, en wij hebben gewonnen!'

Zwerver: 'Zullen we er nog eens om vechten?'

(Vrij naar 'Pallieter' van Felix Timmermans, gebruikt als motto van het rapport 'Bezitsvorming door vermogensaanwasdeling' van de drie vakcentrales)

In het magische jaar 2000 (of iets later) zal Nederland twintig miljoen inwoners tellen, acht miljoen meer dan nu. In datzelfde jaar zal ons land maar weinig groter zijn geworden: 3,5 miljoen hectare, dat is 142.000 hectare meer dan in 1962.

Er wonen in ons land nu gemiddeld ongeveer 350 mensen op één hectare, op oudejaarsavond 1999 zullen dat er bijna 600 zijn. Nederland gaat nu al door voor een zeer dicht bevolkt land, maar over dertig jaar zitten we bijna letterlijk bij elkaar op schoot.

We zullen steeds meer ruimte nodig hebben voor wonen, werken, ons ontspannen en ons verplaatsen. Nu is bijna 7% van ons land door dorps- en stadsbebouwing in gebruik genomen, in het jaar 2000 zal dit meer dan tweemaal zoveel (16%) zijn.

Wij kunnen ons niet veroorloven met onze ruimte te morsen. Wij kunnen ook niet met de armen over elkaar de toekomst op ons af laten komen, alsof er niets aan de hand is.

Twintig miljoen Nederlanders in 2000.

Dat betekent: 6,5 miljoen woningen, 6,5 miljoen auto's, 6,5 miljoen radio- en tv-toestellen, 6,5 miljoen arbeidsplaatsen (één derde van de totale bevolking) en ruim 3,5 miljoen leerplichtige kinderen of - als de leerplichtige leeftijd ver-

hoogd wordt tot 18 jaar - bijna 5 miljoen (tegen 2 miljoen in 1963).

Meer huizen, meer wegen, meer recreatieruimte, meer scholen (50 tot 100 duizend klaslokalen), meer winkels, enz. enz. - dat is wat twintig miljoen Nederlanders binnenkort nodig hebben.

Waarden

Elke maatschappelijke orde heeft zijn eigen ruimtelijke vormgeving, waaruit duidelijk blijkt welke waarden centraal staan. In de 19e eeuwse hoogkapitalistische maatschappij stond persoonlijk winstbejag - in de praktijk ten voordele van een betrekkelijk kleine groep bevoorrechten - centraal. De arbeidersbuurten enerzijds, de luxe wijken in de grote steden en in de forrenzendorpen anderzijds laten duidelijk zien tot welke ruimtelijke consequenties deze 19e eeuwse waarden hebben geleid.

De maatschappelijke orde na de Tweede Wereldoorlog heeft voor grote groepen van de bevolking welvaartsverbetering gebracht. Maar tegelijk zijn in de naoorlogse jaren de technocratische nuttigheidsnormen zo centraal gesteld, dat de burger - mede door de toenemende bureaucratie - nauwelijks iets had in te brengen over de vormgeving van zijn omgeving.

Dat heeft geleid tot wat voor onze tijd misschien wel het meest kenmerkend is: de monotone woonwijken van eindeloos herhaalde bouwblokken, die net wel of net niet aan de minimale kwaliteitseisen voldoen en die in elk geval zeker geen ruimte bieden voor de volle ontplooiing van de menselijke persoonlijkheid binnen of buiten de woning.

Zeker, ook de forse aanpak van heel wat industriële en waterbouwkundige projecten is kenmerkend voor onze tijd. Maar daar staat dan weer tegenover, dat wij vrijwel hebben gefaald op het gebied van recreatie in de open lucht of voor de jeugd in de steden.

Ook in onze opvattingen staan bepaalde waarden centraal. Wij willen proberen die in de volgende hoofdstukken onder woorden te brengen. Wij beseffen echter dat wij in het korte bestek van

1962	2000	verschil	
inwoners 11,7 miljoen	20 miljoen	meer	8,3 miljoen
woningen 3 miljoen	6,5 miljoen	meer	3,5 miljoen
wegen 78.000 ha. (2,3%)	312.000 ha. (8,9%)	meer	234.000 ha.
bebouwing 223.000 ha. (6,6%)	558.000 ha. (16 %)	meer	335.000 ha.
recreatie 493.000 ha. (14,6%)	842.000 ha. (24 %)	meer	349.000 ha.
landbouw 2.564.000 ha. (67,5%)	1.788.000 ha. (51,1%)	minder	776.000 ha.
<hr/>	<hr/>	<hr/>	<hr/>
totaal 3.358.000 ha. (100 %)	3.500.000 ha. (100 %)	meer	142.000 ha.

figuur I

De provincies Noord-Holland, Zuid-Holland en Utrecht:

	1962	2000	verschil	
wegen	37.000 ha. (5,5%)	147.000 ha. (18,7%)	meer	110.000 ha.
bebouwing	104.000 ha. (15 %)	160.000 ha. (20,3%)	meer	56.000 ha.
recreatie	70.000 ha. (10,5%)	312.000 ha. (39,5%)	meer	242.000 ha.
landbouw	478.000 ha. (69 %)	169.000 ha. (21,5%)	minder	309.000 ha.
<hr/>				
totaal	689.000 ha. (100 %)	788.000 ha. (100 %)	meer	99.000 ha. [Ⓜ]

Ⓜ De IJsselmeerpolders

De overige provincies:

	1962	2000	verschil	
wegen	41.000 ha. (1,6%)	165.000 ha. (6,1%)	meer	124.000 ha.
bebouwing	119.000 ha. (4,4%)	398.000 ha. (14,7%)	meer	279.000 ha.
recreatie	423.000 ha. (15,9%)	530.000 ha. (19,6%)	meer	107.000 ha.
landbouw	2.086.000 ha. (78,1%)	1.619.000 ha. (59,6%)	minder	467.000 ha.
totaal	2.669.000 ha. (100 %)	2.712.000 ha. (100 %)	meer	43.000 ha.

figuur III

2000

Nederland

N.- en Z.-
Holl. en Utr.

Overige prov.

figuur

aantal inwoners	20 miljoen	7,4 miljoen	12,6 miljoen
totale oppervlakte	3.500.000 ha.	788.000 ha.	2.712.000 ha.
aantal inw. per ha.	570	940	465
aantal m ² per inw.	1750	1065	2150

1962

Nederland

N.- en Z.-
Holl. en Utr.

Overige prov.

figuur IV

aantal inwoners	11,7 miljoen	5,5 miljoen	6,2 miljoen
totale oppervlakte	3.358.000 ha.	689.000 ha.	2.669.000 ha.
aantal inw. per ha.	350	800	230
aantal m ² per inw.	2870	1250	4350

Uit onderstaand overzicht (gegevens van het CBS) blijkt bijvoorbeeld hoe het recreatiegebied in Nederland is afgenomen na 1900.

	1900	1930	1960
bevolking	5,2 miljoen	7,9 miljoen	11,4 miljoen
wegen en bebouwing	170.000 ha.	215.000 ha.	300.000 ha.
woestegrond en bos	840.000 ha.	635.000 ha.	500.000 ha.
bouwland	2.115.000 ha.	2.295.000 ha.	2.500.000 ha.
aantal m ² recreatie- gebied per inwoner	1620 m ²	800 m ²	440 m ²

figuur VI

dit boekje niet volledig kunnen zijn. We komen vaak niet verder dan het aanstippen van enkele (niet alle) problemen, die ons de komende jaren te wachten staan.

Tegelijk beseffen we dat - mocht binnen afzienbare tijd een aantal van onze voorstellen overgenomen en uitgevoerd worden - we niet nu al, als dictators over de toekomst, precies kunnen voorschrijven hoe en wat. De ruimte om ons heen moet een zekere soepelheid behouden, zodat zij met onze steeds veranderende wensen en opvattingen mee kan groeien. De ruimtelijke orde, die wij om ons heen scheppen of laten ontstaan, zal ons geruime tijd overleven. Wij moeten voorkomen dat anderen na ons, met waarschijnlijk andere wensen, onze ruimtelijke orde als een hindernis zullen ervaren.

Tenslotte weten wij dat wij met een totaal-conceptie moeten komen, niet gericht op meer woningen alleen, of op meer industrie, of meer dit of meer dat, maar vooral ook op meer welzijn. Niet alleen moeten woon- en werkgelegenheid worden ontwikkeld, ook de voorzieningen op het gebied van medische en geestelijke volksgezondheid, op het gebied van onderwijs, cultuur en recreatie moeten voorzieningen worden van de grootst mogelijke kwaliteit.

Elk mens heeft recht op een woning van kwaliteit, die ruimte biedt voor méér dan wonen alleen.

Elk mens moet ook - ongeacht zijn woonplaats - binnen een redelijke afstand zeker zijn van een gedifferentieerde werkgelegenheid, die zoveel mogelijk ongevoelig is voor een economische crisis.

Binnen dezelfde redelijke afstand moet elk mens erop kunnen rekenen, dat hij wordt verzorgd als hij ziek is. Hij heeft er zelfs recht op, dat hij weet dat er over zijn gezondheid wordt gewaakt.

Er moeten binnen ieders bereik voldoende gevarieerde mogelijkheden zijn tot voortgezet onderwijs.

Iedereen heeft recht op een breed scala van sociale, culturele en recreatieve voorzieningen in

zijn omgeving.

Wel en niet

Dit zijn enkele punten, die onze opvattingen over ruimtelijke ordening blijvend bepalen. Er blijven natuurlijk punten over, die door ons niet of slechts zijdelings worden aangeroerd. Dat het stelsel van wegen en openbaar vervoer zeker niet in de laatste plaats aanpassing en perfectionering nodig heeft en dat ieder mens recht heeft op een leefmilieu, dat voldoende is beschermd tegen lucht- en waterverontreiniging, geluidshinder en explosiegevaar, - dat zijn dingen die in dit boekje niet uitvoerig ter sprake komen. Maar mocht u bijvoorbeeld de luchtverontreiniging nog niet zo belangrijk vinden, in 1965 was er in Vlaardingen 57 dagen sprake van gevaarlijke concentraties zwavel-dioxyde in de lucht.

Niet omdat ze minder belangrijk zouden zijn, maar omdat deze brochure dan te dik zou worden.

Een politieke zaak

Voor wij concrete onderwerpen aansnijden, moeten ons eerst nog een paar 'theoretische' dingen van het hart.

Ruimtelijke ordening is een politieke zaak. Zij hoort immers welvaart en welzijn centraal te stellen. Dat zijn begrippen, die geen onveranderlijke grootheden zijn, maar pas inhoud krijgen door politieke stellingname.

Nog steeds wordt ruimtelijke ordening teveel beschouwd als een zuiver technische aangelegenheid. Nog steeds nemen technici beslissingen, die eigenlijk door de volksvertegenwoordigers moeten worden genomen.

Streekplannen, en ook de Tweede Nota op de Ruimtelijke Ordening, komen pasklaar op tafel. En wie kan in dat stadium nog zinnig tegenspel leveren? Wie durft het dan nog voor zijn verantwoording te nemen deze plannen te torpederen, met het risico dat er dan in de komende jaren helemaal niets gebeurt? En als men de plannen aanvaardt, wat hebben zij dan voor werkelijkheidswaarde als er geen prioriteiten worden ge-

steld, als er geen duidelijke maatschappij-visie aan ten grondslag ligt, als er geen fasering, geen weg wordt aangegeven hoe men het gestelde doel wil bereiken? De technocratie werkt autonoom, niet democratisch. De technocraten (dat zijn de deskundigen op één beperkt terrein) maken de dienst uit, zij drukken hun eigen technische denkbeelden door, vaak zonder contact met de maatschappelijke werkelijkheid: 'Wij zijn de enigen die het kunnen beoordelen! Wat weet de gewone man (en dat is ook de politicus in dit geval) er nu van ...'

Niet alleen deze 'dictatuur' van de technocraten is een sta-in-de-weg voor een gezonde toekomstplanning, waarbij iedere Nederlander zich betrokken voelt. Er is meer.

Verouderde bestuursvormen, en dan vooral een vèrgaande gemeentelijke autonomie, zijn vaak levensgrote blokken aan ons been. Gemeenten in één streek beconcurreren elkaar om het hardst om elk een industrie-gemeente, om elk een volledige onderwijsgemeente te worden. Hierdoor komt de leefbaarheid van een streek - en dat is toch, méér dan het eigen dorp, de eigenlijke ruimte waarin een mens leeft en zich beweegt - onmiddellijk in gevaar.

Even dwaas is het, dat inwoners van de gemeenten, die rond een grote stad liggen, wel in hoge mate afhankelijk zijn van de kwaliteit der voorzieningen in die centrum-gemeente, maar absoluut geen enkele inspraak hebben in de ontwikkeling van die gemeente. En omgekeerd willen ze wel gebruik maken van die voorzieningen, maar er niet voor betalen.

Dat ruimtelijke ordening een politieke zaak is, mag ook blijken uit onze overtuiging, dat wij moeten streven naar het scheppen van een harmonisch opgebouwd leefmilieu. Dat betekent dat op alle terreinen en in alle landsdelen tegelijk voortgang moet worden gemaakt.

De feitelijke toestand in Nederland laat echter zien, dat hiervan in de verste verte nog geen sprake is. Grote delen van het land lijden onder

structurele werkloosheid, doordat er niet genoeg industriële werkgelegenheid is of doordat de industrieën daar te eenzijdig zijn opgebouwd. In andere streken zijn dergelijke toestanden ontstaan door voortgaande rationalisering en automatisering.

Maar niet alleen de werkgelegenheid is in deze gebieden onvoldoende ontwikkeld, ook de openbare voorzieningen, de wegen, de gehele maatschappelijke opbouw laten in elk opzicht te wensen over. Achterstand en stagnatie dus.

Daar staat in het westen van het land een opeenhoping van mensen, industrieën en voorzieningen op allerlei terrein tegenover. Tegenover stagnatie elders, hier dus een dynamische ontwikkeling.

Maar in het westen loopt het verkeer vast, in het westen wordt geklaagd over een groeiend gebrek aan recreatieruimte, een toenemende verontreiniging van lucht, bodem en water, een nog altijd voortdurende woningnood.

Ruimtelijke ordening is een zaak die ons allemaal aangaat. En dáárom is het een zaak die vooral ook de overheid aangaat. Een enkele stimuleringsmaatregel hier en daar is niet voldoende. Vertrouwen in het particulier initiatief alleen leidt tot niets.

Het enkele jaren geleden met behulp van overheidsgelden gevestigde bedrijf van Van der Heem in Sneek mag dit illustreren. Het bedrijf werd door Philips overgenomen en ... opgeheven. Dat kan het lot zijn van stimuleringsmaatregelen, als de overheid geen krachtige politiek kan voeren.

Naast onvoldoende inspraak (het is een zaak die ons allemaal aangaat...) is dus optreden van de overheid nodig om een uitweg te bieden uit alle impasses waarin we terecht zijn gekomen. Maar hoe zal de overheid ooit een krachtige politiek kunnen voeren, als het belangrijkste element van de ruimtelijke ordening - de grond - het voorwerp is van onverantwoorde vormen van speculatie, die elke toekomstplanning op losse schroeven zet.

Het staatje hiernaast geeft een beeld van het aandeel van elk landsgedeelte in het totale aantal industriële arbeidsplaatsen in bedrijven van meer dan 10 werknemers, vergeleken met het aandeel van die landsdelen in de Nederlandse bevolking (in procenten).

Schijnlijk zijn deze cijfers niet ongunstig voor het noorden en het zuiden. Wij moeten echter niet vergeten, dat juist daar bijzonder kwetsbare bedrijfstakken zijn gevestigd, zoals textiel, leer en klein-metaal. Juist daarin vielen in 1966 en 1967 de rake klappen van de bedrijfssluitingen, dat wil zeggen in de jaren die in figuur VII niet meer zijn opgenomen. Het noorden heeft maar een gering aandeel in de dynamische bedrijfstakken van de chemische en electrotechnische nijverheid (2% in 1955, 6% in 1965). In Noord-Brabant groeide de werkgelegenheid in de industrie van 1950 tot 1960 nog met gemiddeld 5.600 arbeidsplaatsen per jaar. Na 1961 werd die groei sterk vertraagd, daarna volgde een afname van de industriële werkgelegenheid. In 1964-65

	1955		1960		1965	
	landsdelen	arbeidsplaatsen	bevolking	arbeidsplaatsen	bevolking	arbeidsplaatsen
noord		7%	12%	8%	11%	9%
oost		21%	18%	20%	18%	20%
west		43%	48%	41%	48%	40%
zuid		29%	22%	31%	23%	31%
						24%

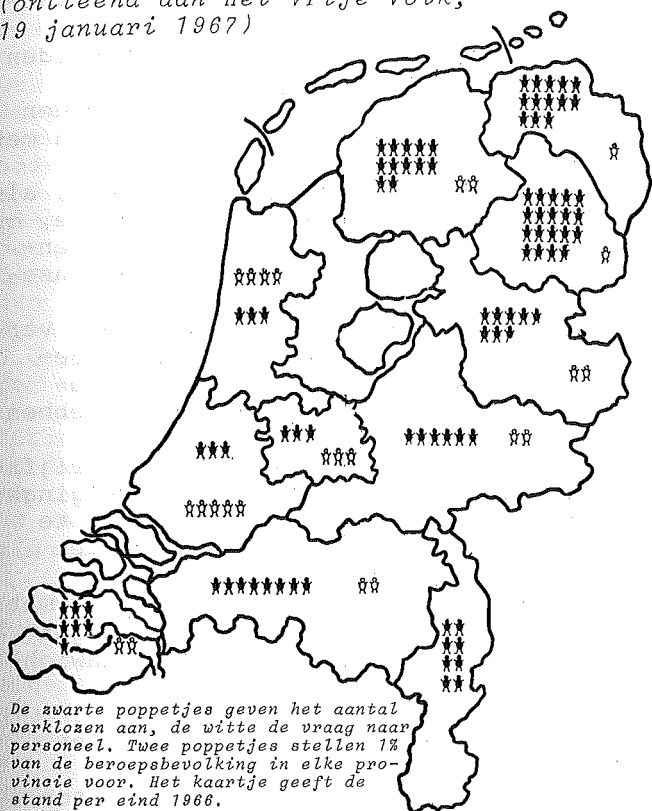
figuur VII

met 870 arbeidsplaatsen, in 1965-66 met 1.410 arbeidsplaatsen. De teruggang in leer en textiel werd er niet meer door groei van andere industrieën gecompenseerd.

De regionale industrialisatiepolitiek, die eerst enig succes leek te hebben, heeft in wezen gefaald. De verouderde industriële structuur van grote delen van het oosten en het zuiden werd niet doorbroken, de achterstand in het noorden werd niet voldoende ingelopen, vooral als we letten op bedrijfstakken met toekomstwaarde. Wat dit voor gevolgen voor de werkloosheidscijfers heeft, laat het kaartje zien: het noorden, het oosten en het zuiden zijn de slachtoffers.

figuur VIII

(ontleend aan Het Vrije Volk,
19 januari 1967)

De zwarte poppetjes geven het aantal werklozen aan, de witte de vraag naar personeel. Twee poppetjes stellen 1% van de beroepsbevolking in elke provincie voor. Het kaartje geeft de stand per eind 1966.

De stijging van de grondprijzen kost de gemeenschap kapitalen bij overname van grond voor werken van algemeen nut. Het is een goed gebruik, dat de overheid, wanneer noodzakelijke goederen schaars zijn, ingrijpt voor distributie en prijsbepaling. Ook en juist voor de grond moet dat gelden. Want juist door de toenemende grondspeculatie worden bestemmingsplannen eenvoudigweg onbetaalbaar.

Conclusie: behalve inspraak en een krachtige overheidspolitiek is het in gemeenschapshanden brengen van de grond onontbeerlijk voor een gezonde toekomstplanning.

Tien punten

In tien punten willen wij tenslotte onze opvattingen over hoe welvaart en welzijn door een weloverwogen ruimtelijke ordening moeten worden bevorderd samenvatten.

1 De jaarlijkse begrotingspolitiek moet worden vervangen door economische vijfjaren-plannen met regionale budgettering.

2 De overheid moet staatsbedrijven vestigen, als gangmakers voor verdere industriële expansie, op die plaatsen waar dit in verband met een evenwichtige ontwikkeling van heel Nederland wenselijk is.

3 In het kader van het economisch plan moet verdere werkgelegenheid worden geschapen, uitgebouwd en gemoderniseerd, met name in de probleemgebieden. De overheid moet inspraak hebben in de voornaamste bedrijven.

4 Het is daarom nodig om voor bepaalde bedrijfstakken en grote kantoorbedrijven een vestigings- of uitbreidingsstop in Randstad Holland in te voeren. Dit kan gepaard gaan met premies ten gunste van bepaalde buitengebieden.

5 Het economisch plan moet worden aangevuld met een welzijnsplan, alweer met regionale budgettering. Dit plan moet gericht zijn op evenwichtige spreiding van:

- onderwijsinstellingen;
- sociale, medisch-hygiënische, culturele en stedelijke voorzieningen;
- woningen met voldoende comfort, dus met toe-

komstwaarde en ingericht op de toenemende vrije tijd van alle gezinsleden;

- winkels.

6 Het gehele openbare vervoer moet onder ver- gaande controle in handen van de overheid komen en op basis van doelmatig dienstbetoon in plaats van economisch rendement worden georganiseerd en uitgebreid.

7 Ongeacht het economisch rendement op korte termijn moet prioriteit worden verleend aan die infrastructurale werken (zoals snelwegen en spoorlijnen), die de gebieden ontsluiten die snel ontwikkeld moeten worden en die binnen de grote steden het gebruik van de auto minder nodig maken.

8 Er moet daarvoor een recreatieplan en een investeringsfonds worden ingesteld, waardoor de aanleg van nieuwe groenelementen en watersport- gebieden wordt versneld en bestaande natuurge- bieden beter worden ontsloten. Vooral natuurge- bieden, die in particuliere handen zijn, moeten onder overheidscontrole komen. Verder is de minst vruchtbare agrarische grond natuurlijk aangewezen om over te gaan in recreatiegebied. Het onderzoek en de verdere voorbereidingen hiervoor kunnen het best door de overheid wor- den gedaan. De ervaringen van bijvoorbeeld het Staatsbosbeheer kunnen hierbij zeer nuttig zijn.

9 Grond en water moeten eveneens onverwijld onder controle van de overheid komen, opdat er een eind kan worden gemaakt aan grondspeculatie.

10 Nederland is geen eiland. Daarom is overleg in Europees verband over de ruimtelijke orde- ning van ons gehele continent dringend gewenst. De Nederlandse ontwikkeling moet daarop worden afgestemd.

Stadsgewesten

Tweemaal hebben wij gesproken over regionale budgettering. Wij menen dat het leven van de moderne mens zich niet meer afspeelt binnen de grenzen van dorp, buurt of gemeente. Voor werk, winkels, scholen e.d. is men vaak op verschil- lende andere gemeenten aangewezen.

Het leven van een mens speelt zich eigenlijk af

binnen een streek, opgebouwd uit verschillende, elkaar aanvullende gemeentelijke eenheden, die rond een grote centrale stad, als centrum van de meest gespecialiseerde voorzieningen, zijn gegroepeerd.

Nederland is dus niet meer opgebouwd uit gemeenten, maar uit stadsgewesten. Daarom moet Nederland ook bestuurlijk in stadsgewesten worden ingedeeld, elk gewest met een direct door de inwoners gekozen raad.

Bij het opstellen van plannen voor de ruimtelijke vormgeving van deze gewesten moeten de bewoners van tevoren op de hoogte worden gesteld en gehoord. Pas dan kan iedere Nederlander meehelpen bepalen hoe zijn omgeving eruit gaat zien.

3 WONINGEN AAN DE LOPENDE BAND

'Niet klant, maar producent is koning op de bouwmarkt.'

(J. Brouwer in het debat over de bouwnota 1963, volgens Het Vrije Volk van 31 oktober 1963.)

Nederland is de afgelopen tijd in diverse toonaarden bezongen als een welvaartsstaat. Maar de woningnood is anno 1967 nog steeds niet opgelost.

Als wij willen voorkomen, dat onze kinderen in het jaar 2000 met dezelfde ellende komen te zitten, dan zullen wij nu al plannen moeten maken. Nu al? - eindelijk nu... Maar niet alleen plannen maken: bouwen moeten we.

Dat kost geld en aangezien wij Nederlanders zijn willen wij weten hoeveel. Hoeveel woningen moeten wij gaan bouwen?

Voor het beantwoorden van die vraag moeten we niet alleen rekening houden met de noodzakelijke vervanging van krotten en verouderde woningen. In 2000 zal Nederland twintig miljoen inwoners tellen. Uit de gemiddelde woningbezetting, zoals deze vanaf 1900 bekend is, kunnen wij afleiden dat die in het jaar 2000 zal liggen tussen 3 en 3,2. Als wij nu uitgaan van een gemiddelde gezinsgrootte van 3,1, dan hebben twintig miljoen Nederlanders straks bijna 6,5 miljoen woningen nodig, ruim het dubbele van het aantal woningen nu.

Met deze gegevens kunnen we bij benadering bepalen hoeveel woningen er per jaar moeten worden gebouwd, alleen om de bevolkingsgroei en de gezinsverduunning op te vangen, in perioden van tien jaar:

1960 - 1970	± 63.000	woningen per jaar		
1970 - 1980	± 76.000	"	"	"
1980 - 1990	± 89.000	"	"	"
1990 - 2000	± 102.000	"	"	"

figuur IX

In veertig jaar levert dit ongeveer 3,3 miljoen woningen op.

Maar niet alleen de bevolkingsgroei en toenemende gezinsverduunning moeten worden opgevangen. Er zullen ook woningen moeten worden gebouwd om krotten te kunnen opruimen. Uit gegevens van de woningtelling van 1956 is gebleken, dat de woningvoorraad in Nederland toen als volgt was samengesteld:

gebouwd voor 1906	808.000	woningen
" 1906-1930	772.000	"
" 1931-1945	428.000	"
" 1946-1956	512.000	"
totaal	2.520.000	woningen

figuur X

In het jaar 2005 zal het grootste deel van de woningen, die vóór 1930 zijn gebouwd, sociaal verouderd en stedenbouwkundig zeer slecht zijn. Normaal wordt een woning na 75 jaar als afgeschreven beschouwd. Wij stellen dit aantal in 2000 dus op ongeveer 1,5 miljoen.

Volgens gegevens van het ministerie van volkshuisvesting en ruimtelijke ordening zouden tot 1970 ongeveer 140.000 woningen aan de woningvoorraad worden onttrokken vanaf 1960. Dit ministerie heeft ook bekend gemaakt, dat op het ogenblik in het gehele land 350.000 krotten voorkomen. Om deze krotten zo spoedig mogelijk te vervangen, moeten na 1970 (het jaar waarin het kwantitatieve woningtekort over het hele land zou zijn ingelopen) per jaar ongeveer 40.000 à 50.000 krotten worden vervangen om in 2000 het bovengenoemde aantal van 1,5 miljoen verouderde woningen vervangen te hebben.

Aan de hand van deze gegevens kunnen we een prognose opstellen van de aantallen woningen, die tussen 1970 en 2000 moeten worden gebouwd, willen wij onze kinderen verlossen van het spook van de woningnood:

te produceren woningen per jaar wegens:	1970-1980	1980-1990	1990-2000
bevolkingsgroei	76.000	89.000	102.000
krotopruijing	<u>55.000</u>	<u>45.000</u>	<u>35.000</u>
totaal per jaar	131.000	134.000	137.000

figuur XI

De woningproblemen, die van de hele bouwwereld de grootste inspanningen zullen vergen, treft men aan in de grote westelijke agglomeraties. Alleen al in de vijf steden Amsterdam, Den Haag, Rotterdam, Utrecht en Haarlem staan 480.000 oude woningen die in de komende dertig jaar moeten worden opgeruimd: ongeveer 30% van het landelijk totaal.

Hierbij komt nog dat juist in deze grote steden ook de kwantitatieve woningnood het grootst is, zodat dus juist in die streken, waar de ruimte het schaarsst is, het woningbeleid de meeste aandacht vraagt.

Bezinning

Als wij gaan bouwen, dan zullen er nieuwere woonstructuren moeten worden ontwikkeld. Ook de woningbouw zal zich moeten aanpassen aan een veranderende organisatie van de maatschappij. Wij zullen dus moeten zoeken naar betere en meer efficiënte bouwmethoden. Dat vraagt van ons bezinning op een nieuwe aanpak.

De regering zal dan ook niet alleen het bouwen zelf moeten stimuleren, maar juist ook studies op dit gebied. Tot nog toe is de overheid hierin schromelijk tekort geschoten, uit angst dat zij zich teveel zou bemoeien met het dagelijkse leven van de burgers. Alsof een overheid, die zich beperkt tot het verlenen van al te schamele subsidies voor het bouwen van huizen, zich óók niet ingrijpend bemoeit met het dagelijkse leven van haar burgers...

We hebben niet alleen veel nieuwe woningen nodig. We hebben eveneens betere woningen nodig,

waarin beter geleefd kan worden. Er is behoefte aan woningen, die door centrale verwarming het hele jaar volledig bewoonbaar zijn. Aan woningen met voldoende geluidsisolatie, met een betere afwerking en meer ingebouwde technische installaties, en vooral ook met ruimere vertrekken. En ook met liften in huizen van drie en meer etages.

De huren

Het loslaten van de huren in vele gemeenten in zes provincies (en meer zal volgen...) is hoogst onverantwoord. Het berust op de fictie van een plaatselijk evenwicht op de woningmarkt. Maar het gaat voorbij aan de aanwezigheid van 350.000 krotten (in het hele land, maar naar verhouding het meest in de noordelijke provincies en Zeeland), het gaat voorbij aan de slechte onderhoudstoestand van vele andere woningen en aan de steeds stijgende bouwpreizen.

Het loslaten van de huren in zoveel gemeenten brengt het omgekeerde van een rechtvaardig huren- en huisvestingsbeleid. De regering laat daarmee de verantwoordelijkheid voor een goede en betaalbare huisvesting weer over aan het vrije spel van de maatschappelijke krachten, en dat in een situatie waarin de huurder zwakker staat dan de verhuurder.

Maar de regering behoort zich rechtstreeks verantwoordelijk te voelen voor een goede huisvesting van de gehele bevolking. Nu zoveel huren weer vrij worden gelaten, valt opnieuw ernstig te overwegen, of de particuliere exploitatie van volkswoningen niet vervangen moet worden door exploitatie zonder winstmotief, om de hierboven geformuleerde verlangens te kunnen verwerkelijken.

De regering schiet te kort. Zij komt niet met een voldoende program van woningbouw en krotopruiming. Zij verlaagt het aantal te bouwen woningwetwoningen van 60.000 tot 50.000 per jaar, terwijl opvoering tot 80.000 à 90.000 nodig is gezien de behoeften onder de woningzoekenden. Zij laat de huren vrij, maar weigert de grond-

en bouwrijzen te beheersen. Zij pakt de noodzakelijke herstructurering van de bouwnijverheid niet aan, omdat zij niet wil ingrijpen op dit terrein van particulier initiatief.

De regeringen zijn doof gebleven voor het verlangen tot oprichting van enige gemeenschapsbouwbedrijven. Toch kunnen deze op de bouwmarkt concurrerend optreden en daarmee misbruiken te lijf gaan. Ze kunnen ook de rationalisatie van het bouwproces aanpakken en verdergaande industriële bouwmethoden toepassen. Daarmee zouden ze de herstructurering van onze vrij ouderwetse, ambachtelijke bouwnijverheid sterk bevorderen. Maar het gebeurt niet.

De woningellende is altijd voorgesteld als volksvijand nummer één. In feite is er mee omgesprongen alsof het ging om een geringe hinderlijkheid. Dat komt ook, omdat ordinair egoïsme de actie voor ingrijpende maatregelen in de weg staat. Egoïsme van hen, die zo gelukkig waren wél een dak boven hun hoofd te vinden. De groep direct getroffen en is zeer wisselend van samenstelling. Wie de ene dag nog dakloos is, kan de volgende dag een dak boven het hoofd hebben, en interesseert zich dan meestal niet meer voor de woningnood.

Bovendien komen de officiële cijfers van woningzoekenden merkwaardig tot stand. Wanneer heeft iemand recht op een woning, op welke leeftijd al? Wanneer wordt men ingeschreven bij een huisvestingsbureau, wanneer wordt het geval 'urgent'? Wanneer heeft men recht op een ruimere woning? Door de normen op bepaalde wijzen te stellen, kan men - in de cijfers - de woningnood naar believen kleiner voorstellen dan hij in feite is.

Eén en ander heeft tot gevolg gehad, dat de slachtoffers van de woningellende - onder wie ook de kamerbewoners - niet goed te mobiliseren waren, nooit een sterke pressiegroep hebben gevormd. Maar daaraan kan iets worden gedaan. Het moet vooral de jonge mensen duidelijk worden ingeprent, dat zij recht hebben op een goede en betaalbare woning. De jeugdorganisaties zouden zich moeten verenigen en consequent moeten op-

treden als voorvechters van dit recht. Studentenorganisaties hebben hier al enigszins de weg gewezen. De Partij van de Arbeid zou dit kunnen stimuleren en als woordvoerder van deze groeperingen kunnen optreden, meer dan tevoren.

4 GEZONDHEIDSZORG: IN ÉÉN SPRONG VAN DE VLOER NAAR DE ZOLDER

'De regeringen zijn verantwoordelijk voor de gezondheid van hun volken.'

(Statuut van de Wereldgezondheidsorganisatie, 1948)

'Iedere poging, door beschrijving een weinig orde in het bestel van onze gezondheidszorg te brengen, is hachelijk, omdat dit bestel nu eenmaal een chaotische zaak is.'

(Prof.dr.A. Querido in: 'Socialisme en Democratie', juni 1967, pag.463)

Als het publiek twijfelt aan de zorg voor de volksgezondheid in Nederland, dan komt dit meestal tot uiting in de dagbladders en in de opiniebladen. Dat komt doordat politieke partijen en ziekenfondsen nauwelijks moeite doen het publiek te betrekken bij hun pogingen de gezondheidszorg te verbeteren.

Door persoonlijke ervaringen weten we allemaal, dat er tekortkomingen zijn. Maar daarmee hebben wij nog geen georganiseerde stem in het kapittel. De gebreken, die in dag- en weekbladen aan de orde worden gesteld (conflicten tussen artsen en ziekenfondsen, premieverhogingen, misstanden in bejaardentehuizen, opname-incidenten), raken namelijk niet de kern van de zaak. Het kwaad vreet dieper.

Het publiek realiseert zich te weinig - en hoe kan dat anders bij zoveel 'onmondigheid'? - dat de ontwikkeling van de geneeskunde en van het kostenvraagstuk ons steeds meer dwingen tot het maken van een principiële keus. Wij moeten volstrekt nieuwe wegen inslaan. En daarmee bedoelen wij eigenlijk, dat nu eindelijk moet worden uitgemaakt in Nederland, bij wie de verantwoordelijkheid ligt voor de gezondheid van het volk.

Verantwoordelijkheid

De meningen hierover zijn verdeeld. Er zijn twee stromingen:

a Er is een aantal mensen, voor wie het zonneklaar is dat er iets wezenlijks moet veranderen, voor wij in Nederland ooit kunnen spreken van een doeltreffende, alomvattende, planmatig geleide gezondheidszorg. Deze mensen weten ook dat zo'n gezondheidsdienst alleen maar een overheidsdienst kan zijn, waarin voor winstbeogende instellingen geen plaats is.

b De andere stroming gaat hier lijnrecht tegenin en doet zelfs pogingen aan winstbeogende ondernemingen juist een grotere inspraak toe te kennen. Men ontkent voor een groot deel de verantwoordelijkheid van de overheid voor de volksgezondheid. Men is van mening dat die verantwoordelijkheid in de eerste plaats ligt bij de mensen zelf en, voorzover zij die verantwoordelijkheid niet individueel kunnen dragen, bij de instellingen van particulier initiatief waaraan die zorg is overgedragen. De overheid moet dan het sluitstuk van de taken dekken, die de mogelijkheden van particulieren of van particuliere instellingen te boven gaan. Zo houdt men onplanmatig gegroeide instellingen, waar-tussen nauwelijks enige samenwerking bestaat, in stand, wat natuurlijk de kosten omhoog jaagt. Dat is een consequentie van het bestaande maatschappelijke systeem, zo redeneert men dan. Op zichzelf geen dwaze redenering, maar daarmee toont men ongewild aan, dat het bestaande maatschappelijke systeem het afdoende oplossen van belangrijke sociale vraagstukken in de weg staat. Hetgeen te bewijzen viel.

Een toestand van...

Het begrip gezondheid heeft na de oorlog een nieuwe inhoud gekregen: *een toestand van lichamelijk, geestelijk en maatschappelijk welbevinden en niet slechts de afwezigheid van ziekte en gebrek*. Zo werd het geformuleerd in het Statuut van de Wereldgezondheidsorganisatie in 1948. De Nederlandse regering heeft dit statuut - waarin de verantwoordelijkheid voor de gezondheid van het volk onomwonden bij de overheid wordt gelegd - geratificeerd. Maar dat betekent niet, dat de Nederlandse regering deze verant-

woordelijkheid ten volle heeft aanvaard. Er zijn na 1945 inderdaad talrijke sociale zekerheidswetten tot stand gekomen, wetten die het 'maatschappelijk welbevinden' moesten bevorderen. Maar wat de gezondheidszorg in directe zin betreft werd aan de in Nederland bestaande structuur maar weinig veranderd.

Wij moesten tot de beschamende ontdekking komen, dat het de Duitse bezetters waren geweest, die in 1941 voor het eerst een wettelijke regeling van het ziekenfondswezen in Nederland invoerden. En het zou tot 1964 duren voor die regeling werd vervangen door de huidige ziekenfondswet.

In 1966 publiceerde de Nederlandse regering haar Volksgezondheidsnota. Daarin vatte zij haar mening samen over de verantwoordelijkheid, die zij zichzelf toekent voor de gezondheidszorg.

'Wij hebben in ons land een gemengd stelsel', aldus de nota, 'waarbij de voordelen, die verbonden worden geacht aan het systeem van nationale gezondheidszorg (...) gecombineerd worden met de voordelen van de vrije beroepsuitoefening, zonder in de uitersten te vervallen die de beide andere stelsels kenmerken. Alhoewel het streven op deze wijze gericht is op een *evenwichtige dosering van verantwoordelijkheden* (curs. van ons) in overeenstemming met het denken in ons land over maatschappelijke ordening, kan niet gezegd worden, dat deze dosering qua vormgeving en beleving reeds is geslaagd.'

Toetsen wij dit resultaat aan het Statuut van de Wereldgezondheidsorganisatie ('De regeringen zijn verantwoordelijk voor de gezondheid van hun volken'), dan is het duidelijk dat de Nederlandse regering anno 1966 zich - ondanks haar vroegere ratificatie van het statuut - onttrekt aan haar verantwoordelijkheid. In plaats dat zij die na zoveel jaar eindelijk geheel op zich neemt, zoekt zij haar heil in een 'evenwichtige dosering van de verantwoordelijkheden'.

Dit hinken op twee gedachten wijzen wij af. 'Niemand zal kunnen ontkennen', zei prof.dr.A. Querido tijdens het Nederlands Congres voor Openbare Gezondheidsregeling in 1960, 'dat de overheid voor bepaalde aspecten van de gezond-

heidszorg verantwoordelijkheid moet dragen, omdat alleen de overheid de autoriteit en de middelen heeft om de noodzakelijke maatregelen uit te voeren. Maar erkent men dit, dan heeft men gelijk de verantwoordelijkheid voor de *gehele* gezondheidszorg aanvaard. Immers, *deze verantwoordelijkheid is één en ondeelbaar* (curs. van ons), omdat de volksgezondheidszorg een één en ondeelbaar begrip is, waarin alle scheidingen slechts hulpconstructies zijn, niet van wezenlijke betekenis en alleen dienende om ons denken te vergemakkelijken.'

Nee

Voor wij op de volgende bladzijden een aantal hete hangijzers uit het vuur zullen halen, willen wij eerst duidelijk uitspreken, dat wij de opvattingen, zoals die zijn neergelegd in de Volksgezondheidsnota 1966, afwijzen. De ervaringen in Engeland met de National Health Service logenstraffen de 'visie' van de nota. Het verwerpen van deze visie alleen is echter niet genoeg. Wij menen, dat het de taak van een socialistische partij is, om bij het publiek belangstelling te wekken voor de zo broodnodige structuurveranderingen van onze gezondheidszorg. Pas door het invoeren van een Nationale Gezondheidsdienst, zo menen wij, kunnen alle problemen van onplanmatigheid bij de kop worden gepakt. Hoe nodig dat is, zal blijken uit de volgende bladzijden.

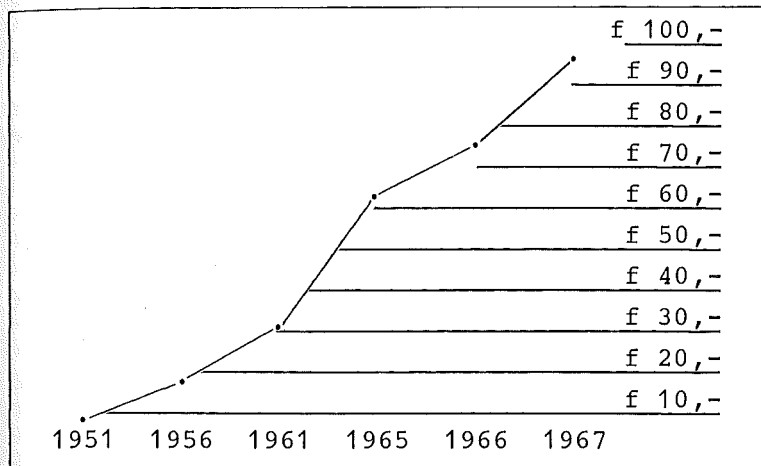
Ziekenhuizen

Op 1 januari 1962 telde ons land 274 ziekenhuizen. In 1963 bedroegen de totale exploitatiekosten voor alle ziekenhuizen samen 661,8 miljoen gulden. Hiervan werd 90,4% gedekt door verpleegkosten en 9,6% door subsidies. De ziekenfondsen brachten in dat jaar 342,7 miljoen gulden op of 66,7%.

Voor de ziekenfondsen ontwikkelden de ziekenhuiskosten per verplicht verzekerde zich als volgt:

1951 ¹	f1	9,35	1: Opgave verslag Ziekenfondsraad 1965.
1956 ¹	f1	18,53	2: Voorlopige cijfers opgave documentatie Gemeenschappelijk Overleg van Ziekenfondsorganisaties, januari 1967.
1961 ¹	f1	30,32	3: Raming, opgave documentatie GOZ, januari 1967.
1965 ²	f1	63,05	
1966 ³	f1	76,43	
1967 ³	f1	95,35	

figuur XII

figuur XIII

Deze cijfers verdienen de bijzondere aandacht, omdat het percentage van de ziekenhuiskosten in het totaal van de ziekenfondsuitgaven sterk stijgt, zoals blijkt uit onderstaande tabel:

1948 ¹	17,9 %	1: Opgave Volksgezondheidsnota 1966, pagina 137.
1953 ¹	27 %	
1959 ¹	33,2 %	
1963 ¹	35,2 %	
1967	±50 %	

figuur XIV

De bouw en inrichting van een modern ziekenhuis vergt bedragen in de orde van zestig tot honderd duizend gulden per bed. Als we het rentepeil van vandaag in acht nemen, begint het ons al te dagen hoe de hoge verpleegprijzen tot stand komen. Als die prijzen zo hoog zijn, dan hebben wij er recht op, zo dachten wij, dat de kapitalen, die door onze ziekenhuizen worden opgeslokt, ook verantwoord worden uitgegeven.

Onze ziekenhuizen zijn echter gebouwd zonder enig plan en zonder enige coördinatie. Zonder dat de burgers, die tenslotte het geld op tafel moeten leggen, ook maar enige kans hadden op controle, zijn oude ziekenhuizen in stand gehouden en nieuwe gebouwd.

En ook de overheid heeft op deze gang van zaken nauwelijks enige greep, ook al is een groot deel van het nationale inkomen ermee gemoeid. Minister Suurhoff heeft het in 1954 geprobeerd met een ontwerp-ziekenhuiswet, maar die werd niet aangenomen. Later heeft de regering geprobeerd invloed te krijgen via de toewijzing van bouwvergunningen. Via de prijsbeschikkingswet heeft men getracht de tarieven in toom te houden.

Alles evenzoveel lood om oud ijzer.

Gezien de verantwoordelijkheid, die de overheid draagt (of behoort te dragen) voor de gezondheid van het Nederlandse volk, is dit een absurde toestand.

L. van der Meyden heeft in opdracht van de Wereldgezondheidsorganisatie een vergelijkende studie gemaakt over de ziekenhuizen in Nederland, Engeland en Zwitserland.

'De ziekenhuisorganisaties in Nederland', concludeerde hij, 'wier invloed op het totale ziekenhuiswezen groeiende is, zijn voor een deel federalistisch van aard, met volkomen autonomie van de onderdelen en tot op zekere hoogte zelfs van de gezondheidszorg zelf, en zij zijn meer gericht op het gemakkelijk vinden van belangen-evenwicht dan op de centrale doelstelling.'

Tussen neus en lippen door stelde hij even vast, dat er in Engeland meer fondsen ter beschikking worden gesteld voor ziekenhuisresearch en be-

heersproblemen dan in Nederland.

Als dit nog niet genoeg is: ook de Volksgezondheidsnota 1966 moest tot de slotsom komen, dat er van een systematiek in de uitbouw van het Nederlandse ziekenhuisbestel noch in geografische, noch in kwalitatieve zin kon worden gesproken. Inmiddels is de Stichting Nationale Ziekenhuisraad tot stand gekomen. Wie zitten daarin? Het antwoord is eenvoudig: degenen, die er tot nog toe niet in zijn geslaagd de nodige coördinatie tot stand te brengen en die met man en macht de invloed van de overheid buiten de deur hebben gehouden.

De voorzitter van de Ziekenhuisraad begon zijn rede bij de installatie van de raad dan ook terecht met de - bijna gevleugelde - woorden: 'Een revolutionaire vernieuwing is het instituut, dat vandaag onder uw gewaardeerde belangstelling officieel zijn plaats in het nationale gezondheidsbestel gaat innemen, niet.'

Met andere woorden: het nationale ziekenhuisbeleid is eens te meer aan de ziekenhuisbesturen uitgeleverd.

Deze fatale ontwikkeling wordt onderstreept in de Volksgezondheidsnota 1966: 'Men zou zich af kunnen vragen in welke mate het nog zinvol is, in een tijd waarin de verplichte verzekering tegen geneeskundige risico's een steeds grotere vlucht neemt, overheidsziekenhuizen te gaan of te blijven exploiteren of verder uit te bouwen ...'

Maar naar een ernstig antwoord op vragen als: welke patiënten kunnen in een verpleeghuis worden behandeld in plaats van in een ziekenhuis, welke patiënten kunnen poliklinisch in plaats van klinisch worden geholpen, en omgekeerd of een eenmaal ontslagen patiënt behoefte heeft aan nazorg, - daar is nooit serieus naar gezocht. De behandeling van chronisch zieken, en vooral van chronisch zieke bejaarden is altijd het stiefkind van de geneeskunde geweest. Geriatrie afdelingen ontbreken aan onze ziekenhuizen. Zulke mensen zijn niet 'interessant' voor de wetenschap.

Het is opnieuw Engeland, met zijn vaak gehoonde

National Health Service, dat voorop loopt: aan 150 ziekenhuizen daar zijn geriatrische afdelingen verbonden.

Na de ziekenhuizen de huisartsen.

In 1960 publiceerde dr. Y. van der Wielen zijn studie: 'De huisarts en de doeltreffendheid van zijn aandeel in de gezondheidszorg'. Een paar conclusies: de Nederlandse huisarts heeft te weinig tijd voor een patiënt, hij houdt zijn vakliteratuur onvoldoende bij, vaak heeft hij geen medisch kaartstelsel van zijn patiënten. Dat zijn dingen, die niet in orde komen als we zijn bruto inkomen hoger maken dan dat van een minister.

De huisarts is in feite een zelfstandige ondernemer. Om zich te kunnen vestigen heeft hij kapitaal nodig: hij moet vaak een praktijk overnemen voor één- tot anderhalf maal het jaarincome van zijn voorganger. Daarbij komt dan meestal nog dienstwoning en praktijkruimte. De jonge huisarts, die na een lange dure studie wil gaan beginnen, moet eerst een lening sluiten, een lening die als regel in tien jaar moet worden afbetaald. Vaak gaat het om bedragen ver boven de f 100.000,=.

Die leningen worden afgesloten bij levensverzekeringmaatschappijen. Deze romen de opbrengst van de artsenpraktijken gedurende een aantal jaren af. Gaat de beloning van de arts omhoog, dan stijgt ook de overnameprijs. Voor de jonge arts, die zich pas heeft gevestigd, geeft de hogere beloning dan ook geen hogere opbrengst, wèl voor de levensverzekeringsmaatschappijen...

De beroepsorganisatie van de artsen, de Koninklijke Nederlandsche Maatschappij tot bevordering van de Geneeskunst, geeft op een negatieve manier leiding aan de strijd voor zijn financiële belangen. Men verzet zich met hand en tand tegen 'socialisatie' van de geneeskunde. Men trekt te velde tegen het optrekken van de welvaartsgrens voor toelating tot een ziekenfonds. Dat gaat immers particuliere patiënten kosten, aan wie men hogere rekeningen kan sturen...

Uit deze overleefde belangenstrijd moet de arts

worden verlost. Dat kan gedeeltelijk door een verbod in te stellen op het verkopen van praktijken. Die kan de overheid allemaal opkopen. De gelden voor een praktijk, waarop geen lening rust, kunnen in een bestemmingsfonds worden gestort. Uit dit fonds kan de artsen een pensioen worden gewaarborgd, dat niet onder doet voor dat van artsen in overheidsdienst. Het fonds zal dan in stand worden gehouden door bijdragen van werkende artsen.

Bij de invoering van een Nationale Gezondheidsdienst kan vervolgens de omvang van een praktijk worden geregeld. De vereiste spreiding van artsen kan worden bijgestuurd, bijvoorbeeld door extra toelagen voor gebieden die minder in trek zijn, zoals in Engeland wordt gedaan. De artsen kunnen periodiek in staat worden gesteld post-academiaal onderwijs te volgen om hun vakkennis bij te spijkeren. De overheid stelt gebouwen ter beschikking (gezondheidscentra), waarin men in groepsverband werkt zoals dat gebeurt in Engeland en Oostelijk-Flevoland.

Ziekenfondsen

De ziekenfondsen. De werkwijze van ziekenfondsbesturen is wel eens aangeduid als het 'piep-systeem': als je niets van je leden hoort, dan doen we 't kennelijk wel goed... Het tegendeel is waar.

Er zijn in Nederland 109 ziekenfondsen. Veel ervan zijn geen organisaties met een democratische structuur. Meestal vult het bestuur zichzelf aan. Veel fondsen zijn ontstaan als directiefondsen of als fondsen, die feitelijk het eigendom waren van een aantal artsen. Ook in deze wereld speelt het belangenevenwicht tussen de verschillende organisaties een grote rol.

In het rapport dat werd opgesteld door de Centrale Bond van Onderling Beheerde Ziekenfondsen (de meest 'progressieve' groepering onder de fondsen) kwam deze karakteristieke zin voor: 'Vast staat, dat een directe overgang van de huidige structuur naar die van de Nationale Gezondheidsdienst in de strikte zin van het woord onmogelijk geacht moet worden zonder een poli-

tieke en sociale strijd van grote scherpste en omvang. Zulk een botsing zou èn voor de geneeskundige behandeling zelf èn voor de samenleving als geheel bedenkelijk zijn.'

Maar als de bestuurders van de CBOZ nú de balans opmaken, dan moeten zij vaststellen:

- dat scherpe strijd (met de artsen) desondanks niet werd voorkomen;
- dat zij de laatste loonronde van de artsen niet eens meer op hun inhoud (rapport Van der Ven) hebben mogen beoordelen, maar gewoonweg hebben moeten slikken, zij het onder protest;
- dat zij in de Ziekenfondsraad minder zijn vertegenwoordigd dan in 1957;
- dat het hun werd verboden eigen optiekwaken en apotheken te exploiteren, ook al konden zij aantonen dat er op deze gebieden ongehoorde winsten worden gemaakt;
- dat de regeling van de werkgebieden in de Ziekenfondswet een grote versnippering in de hand werkt;
- dat de ambtenaren, tegen elke doelmatigheids-gedachte in, aan het bestand van de ziekenfondsleden werden onttrokken;
- dat in de Ziekenfondsraad voor het eerst aan winstbeogende ondernemingen (de particuliere ziektekosten-verzekeraars) een plaats werd ingeruimd;
- dat zij in al deze opzichten, door hun angst een moedige toekomstvisie te verdedigen, hebben moeten aanvaarden dat de klok werd teruggedraaid.

Angst voor sociale strijd is altijd een zeer slechte raadgever geweest.

Onder een Nationale Gezondheidsdienst komen de ziekenfondsen weliswaar te vervallen, maar hun bestuurders kunnen in de nieuwe opzet zinvoller werk doen dan nu.

Machtsconcentraties

In de wereld van de gezondheidszorg zijn belangrijke machtsconcentraties werkzaam, die een funeste invloed uitoefenen op een gezonde ontwikkeling.

1 Zo kon de Koninklijke Nederlandsche Maatschap-

pij tot bevordering van de Geneeskunst in 1960 door een boycot het Haagse ziekenfonds De Volharding dwingen een contract met haar medewerkers-artsen op te geven. Het fonds moest de artsen de praktijk overdoen. Bovendien kende het fonds geen welstandsgrens voor toetreding. Het moest die nu wel invoeren.

Geen partij en geen parlamentslid heeft een vinger uitgestoken om deze grove machtsusurpatie te lijf te gaan.

2 De particuliere verzekeringsmaatschappijen hebben zich door hun economische macht een plaats veroverd in de ziekenfondsraad, waar zij absoluut niet in thuis horen. Zij oefenen een sterke druk uit om een progressieve ontwikkeling tegen te houden.

3 De geneesmiddelenindustrie tenslotte is een industrie die schreeuwt om nationalisatie. Weliswaar geeft men in deze branche enorme kapitalen uit aan research, maar anderzijds worden ook ongehoorde winsten gemaakt. Er zijn geneesmiddelen, die voor ééntiende van de prijs kunnen worden gemaakt.

Trouwens, wij zijn van mening - en dat niet alleen op grond van Softenon-ervaringen - dat in de gezondheidszorg elk winsttoegmerk zoveel mogelijk moet worden uitgeschakeld.

Wij vinden...

Er zijn veel grote en kleine misstanden in de Nederlandse gezondheidszorg, die hier niet ter sprake zijn gekomen.

Wij zijn tegen de invoering van een afzonderlijke Ambtenaren-Ziektekosten-Regeling.

Wij zijn vóór fluoridering van het drinkwater.

Wij vinden ook dat 'de pil' voorlopig al moet worden opgenomen in het ziekenfondspakket.

En wij vinden dat, in afwachting van een Nationale Gezondheidsdienst, de loongrens om te kunnen toetreden tot een ziekenfonds moet worden afgeschaft.

Niet in de laatste plaats vinden wij, dat de Wet op de Zware Geneeskundige Risico's, tegenwoordig de Algemene Wet Ziektekosten genoemd, met grote spoed moet worden ingevoerd.

Nationale Gezondheidsdienst

Maar alle problemen van onplanmatigheid in onze gezondheidszorg kunnen naar onze mening pas definitief uit de wereld worden geholpen door invoering van een Nationale Gezondheidsdienst: een overheidsdienst, waarin alle draden en draadjes van de gezondheidszorg samenkomen.

'Ziekte, onverschillig of zij de armste of de rijkste man of vrouw treft, moet worden aangepakt, eenvoudig omdat zij de vijand is; en zij moet worden aangepakt zoals de brandweer even vlug haar hulp geeft zowel aan de kleinste hut als aan de fraaiste woning...'

Dit zei Churchill in maart 1944 in het Britse Lagerhuis. Bijna twintig jaar later verklaarde prof.dr.R.Hornstra, evenals prof. Querido hoogleraar in de sociale geneeskunde, op het congres van het Algemeen Ziekenfonds ANOZ (juni 1963), dat hij Engeland benijdde, omdat het daar mogelijk was geweest in één sprong van de vloer naar de zolder te komen.

En als het bestuur van de CBOZ bang is voor de scherpe politieke en sociale strijd, die de invoering van een Nationale Gezondheidsdienst met zich mee zou brengen (bang voor de Koninklijke Nederlandsche Maatschappij tot bevordering van de Geneeskunst?), dan kan deze uitspraak van Bevan, de man die, tegen krachtig verzet van de Engelse artsen in, de National Health Service invoerde, misschien inspireren:

'Staatslieden, die erop uit zijn een kosteloze gezondheidsdienst tot stand te brengen, moeten dit in gedachten houden: bij een botsing tussen artsen en het publiek zal het publiek altijd winnen, mits het moedige leiding ontvangt.' Die leiding behoort de Partij van de Arbeid te geven. Zij is dat aan haar beginselen verplicht.

'De verschillen, die voortvloeien uit ongelijkheden van economische aard, worden vergroot door verschillen in opleiding en scholing. In de meeste westerse democratieën is het soort onderwijs, dat die kringen genieten waaruit hoofdzakelijk de maatschappelijke bestuurders voortkomen, duidelijk te onderscheiden van dat, welk de meer omvangrijke klassen der overheersten genieten.'

(T.B. Bottomore, De elite in de maatschappij, UPR-paperback, Rotterdam 1965, pag. 97)

Het onderwijsstelsel in Nederland kunnen wij vergelijken met een versleten en allang afgeschreven machine, die in de loop der jaren met veel geknoei en gesleutel draaiende is gehouden.¹

Daardoor is de machine in zo'n erbarmelijke toestand komen te verkeren, dat hij binnenkort onherstelbaar in de vernieling dreigt te raken. De vernieuwing, die allang nodig is, wordt steeds weer op de lange baan geschoven, met als belangrijkste argument dat 'de ruimte in de begroting er niet is', dat men geduld moet hebben, dat er wel vernieuwd zal worden maar dat men niet overhaast te werk moet gaan, dat er ook nog andere gemeenschapsvoorzieningen moeten worden getroffen.

Zonder veel moeite blijkt het parlement, exclusief de linkse partijen maar inclusief D'66, akkoord te gaan met de honderden miljoenen voor nieuwe straaljagers, maar net zo'n royaal gebaar uit de schatkist om de versleten onderwijsmachine te vernieuwen blijkt niet opgebracht te kunnen worden, 'omdat de ruimte ontbreekt'.

Die ruimte is er wel, natuurlijk. Het ligt er

¹: Voor een meer uitgebreide behandeling van de onderwijszaken, vooral aangaande het lager onderwijs, verwijzen wij naar de publikatie van Nieuw Links over de cultuurpolitiek, *De meeste mensen willen meer*, die binnenkort verschijnt.

maar aan wat men belangrijker vindt: straaljagers voor de luchtmacht of nieuwe leermiddelen voor het onderwijs.

Juist en met name die fracties in het parlement die destijds akkoord gingen met de verkoop van het miljoenenwinstenbedrijf Breedband door de overheid aan het particuliere bedrijfsleven, juist en met name die parlamentsfracties die destijds akkoord gingen met de gedeeltelijke verkoop van de bodemschatten aan buitenlandse ondernemingen, terwijl het Nederlandse volk daar miljoenen uit had kunnen halen voor eigen gemeenschapsvoorzieningen, juist die fracties hebben eigenlijk elk recht van spreken over het onderwijsbeleid verspeeld. Zij zeuren nog steeds over 'ruimtegebrek' bij het debat over de onderwijsgelden, maar hebben heel wat kansen laten liggen om meer ruimte te maken.

Laag en hoog

Intussen zijn de klassen veel te groot, verkeren veel schoolgebouwen in een erbarmelijke toestand, is er een groot tekort aan gymnastieklokalen en aan ruimten voor handenarbeid, voert men met name tegenover universiteiten en hogescholen een rampzalig investeringsbeleid.

Geen enkele parlamentsfractie waagt het in deze tijd nog zich uit te spreken tegen de democratisering van het onderwijs. Al tientallen jaren verklaren praktisch alle politieke partijen zich hier voorstander van. Het is een vast nummertje op de verkiezingsprogramma's en bij de onderwijsdebatten.

Desondanks blijft het een chronische ziekte in onze democratie, dat de weg naar allerlei vormen van voortgezet en hoger onderwijs voor kinderen uit gezinnen van de lager- en laagstbetaalden vol ligt met voor velen onbeklimbare hindernissen. Terwijl de hoger- en hoogstbetaalden op die weg van alle gemakken zijn voorzien.

De statistieken wijzen uit dat de hoger- en hoogstbetaalden (40% van de bevolking) praktisch uitsluitend de plaatsen op de collegebanken bezet houden: 90% van de studenten aan de universiteiten komt uit deze milieus. Hun weg erheen

is gemakkelijker en hun positie binnen de universiteit is geriefelijker.

De kinderen van de lager- en laagstbetaalden (60% van de beroepsbevolking) bezetten nog geen 10% van de collegebanken, die de universiteiten te bieden hebben. En ze worden er veel sneller weer uitgegooid. Bij achterblijvende prestaties verliezen zij namelijk hun beurs en dat betekent in hun geval: weggaan. De kinderen van de hoger- en hoogstbetaalden kunnen eventueel jarenlang door blijven stoeien en knoeien, meestal zonder dat hen een stroobreed in de weg wordt gelegd.

Studieloon

Zover zijn we dus met de democratisering van het wetenschappelijk onderwijs: de hoger- en hoogstbetaalden bezetten de universiteiten en hogescholen voor 90%, de lager- en laagstbetaalden voor 10%. Men moet toch wel een bord voor het hoofd hebben als men wil vol houden, dat geld hierbij geen rol speelt.

Zeker, niet alléén het geld. Andere factoren hebben hun invloed. Maar ook niet-financiële belemmeringen - de invloed van het milieu - gelden juist weer voor de lagere sociale groepen, inclusief een deel van de middengroepen.

Trouwens, niet alleen de weg naar het wetenschappelijke onderwijs, maar ook naar bijvoorbeeld het middelbaar en hoger beroepsonderwijs (u.t.s., h.t.s., kweekschool) is voor velen in de praktijk versperd. Vooral het traject u.l.o./l.t.s. - u.t.s. - h.t.s. zou zich voor democratisering op korte termijn lenen.

Het is uiteraard niet alleen een ruimer beurzenstelsel, dat de democratisering op gang zal brengen. Een radicale herstructurering van het hele onderwijssysteem is hiervoor nodig: kleinere klassen, meer en beter opgeleide leerkrachten, betere leermiddelen, een dusdanige perfectie van de leersituatie, dat een milieugebonden achterstand in de intellectuele ontwikkeling tijdig wordt gesignaleerd en bijgewerkt. Niettemin staat als een paal boven water, dat één van de fundamenteën waarop de democratisering van het onderwijs berust, één van de noodzake-

lijke voorwaarden voor die democratisering, kosteloos onderwijs is, kosteloos voor iedereen. De logische consequentie van dit principe - dat zijn juistheid heeft bewezen op de laagste verdiepingen van het onderwijssysteem - is, dat men voor universiteiten, hogescholen en andere voortgezette opleidingen zoals conservatoria, sociale academies en academies voor lichamelijke opvoeding het studieloon of de integrale studiekostenvergoeding invoert.

Een studieloon voor elke student. Dit natuurlijk gekoppeld aan een prestatienorm, zodat bij wanprestatie niet meer wordt betaald. Dat criterium is niet nieuw. Het heeft altijd gegolden voor de beursstudent. Het gaat dan gelden voor alle studenten.

To be or not to be

Vorig jaar heeft de regering besloten niet langer rekening te houden met de te verwachten toeloop van studenten aan de universiteiten en hogescholen. Het investeringsbeleid gaat uit van 82.000 studenten in 1970. In werkelijkheid zullen het er minstens 97.000 zijn.

Er wordt op het ogenblik jaarlijks 20% te weinig geïnvesteerd, als men tenminste de norm neemt die tot voor kort heeft gegolden en die heeft geleid tot overvolle collegezalen, wachtlijsten voor practica en dolgedraaide hoogleraren, die overbezet zijn.

Wat gaan we in 1970 doen met de 15.000 studenten, van wie de regering nu al het bestaan op papier ontkent, voor wie men nu al weigert te bouwen en te plannen?

Er zullen over drie jaar onvoorstelbare toestanden ontstaan. Dat begint al bij de inschrijving. Er zullen tienduizenden studenten zijn, die volgens het boekje eenvoudigweg niet bestaan. De ontkenning van dit bestaansrecht zal leiden tot explosies, waarbij de studentendemonstratie vorig jaar in Den Haag tegen de bezuinigingen van oud-minister Diepenhorst waarschijnlijk kinderspel zal zijn.

Er is maar één oplossing mogelijk en dat is het ongedaan maken van de ingevoerde bezuinigings-

maatregelen. Op de begroting 1968-69 zal 450 miljoen gulden méér moeten staan dan op de begroting 1967-68. Pas dan kunnen de bezuinigingen op de investeringen en de exploitatiekosten van het wetenschappelijk onderwijs ongedaan worden gemaakt.

Als wij deze bezuinigingen niet bestrijden, zal de regering in 1970 tot de meest verfoeilijke noodmaatregelen haar toevlucht moeten nemen om de 'onverwachte' toeloop te verwerken. Als men doorgaat op de weg, die men nu heeft ingeslagen, voorspellen wij voor 1970 een numerus clausus, een selectie criterium bij examens en tentamens dat niet aan een voor de studie noodzakelijke graad van kennis of inzicht is ontleend, maar aan de beschikbare plaatsen in de faculteiten. Men zal een bepaald percentage, ongeacht het niveau van de groep als geheel, doodgewoon afwijzen, een jaar terugzetten, zodat met de ruimte die men wint in de volgende studiejaren de verstopping aan de basis nóg groter zal worden. En ook hier zal het 'op jaren zetten' in de eerste plaats de categorie beursstudenten treffen: zij zullen gedwongen worden hun studie maar op te geven, omdat de beurs wordt ingetrokken. Wij voorspellen voor 1970 dus een warwinkel van noodmaatregelen, willekeurig van karakter, verschillend per faculteit en per studiestad.

De enige groepering, die tot nog toe openlijk de noodklok heeft geluid over dit universitaire investeringsbeleid, is de Studentenvakbeweging. Het zal nodig zijn om binnen enkele maanden een breed front te vormen van alle organisaties, die bij het onderwijs zijn betrokken. Een breed front tegen de onderwijsbezuinigingen, niet alleen bij het wetenschappelijk onderwijs, maar ook daarbuiten.

De Partij van de Arbeid kan zich daarbij onmogelijk gebonden achten door afspraken, die voor het coalitiekabinet Cals misschien gegolden mogen hebben. Zij zal de kans moeten grijpen om de parlementaire woordvoerder te worden voor dit onderwijsfront.

Naar nieuwe vormen

Maar zo'n actie, hoogst urgent en noodzakelijk, is defensief van karakter. Het onderwijs wordt door de al ingevoerde en nog dreigende bezuinigingen gedwongen te verdedigen wat tot voor kort nog beschikbaar werd gesteld.

De acties ter bestrijding van de onderwijsbezuinigingen moeten worden gevoerd in het perspectief van een radicale vernieuwing van het versleten en vastgelopen onderwijssysteem.

De enige overkoepelende opvatting die op dit gebied voorhanden is - de Mammoetwet - zal slechts zeer vertraagd en wellicht nooit volledig ten uitvoer worden gebracht. Deze weg is bovendien niet meer dan een organisatorisch kader waarbinnen een onderwijshervorming zou kunnen plaatsvinden.

Op dit moment wordt onderwijs door de meesten gezien als een weg die afgelegd moet worden om een bepaald beroep te kunnen uitoefenen en daarmee een inkomen te verwerven. Een te enge en verwerpelijke benadering.

Er moet een beleid worden ontwikkeld dat alles overkoepelt op het gebied van opvoeding en onderwijs, van kindercrèche en kleuterschool tot en met onderwijs en voorlichting aan volwassenen.

Een dergelijk beleid moet zich richten op vrijwel alle leeftijdsgroepen, om voor iedereen maximale kansen te scheppen tot ontwikkeling van zijn talenten.

Langs deze weg ook moet de basis gelegd worden voor een beter werkende democratie van kritische mensen met een juister begrip voor eigen rechten en verantwoordelijkheden in de maatschappij.

Zo zou dan ook een bijdrage geleverd kunnen worden aan de bestrijding van de vervreemding van maatschappij en politiek die de leden van onze samenleving - bewust of niet - ervaren.

Voor wat de meeste voortgezette en hogere opleidingen betreft denken wij aan instellingen, die moeten gaan fungeren als scharnier voor met name maatschappelijke veranderingen. Dit in tegenstelling tot de instellingen van vandaag, die overwegend de functie blijken te hebben oude

vormen en gedachten door te geven, in elk geval voor wat de maatschappelijke implicaties betreft van het werk waarop men wordt voorbereid.

De universiteit van vandaag bijvoorbeeld geeft een student een opleiding waarbij hem wordt geleerd kritisch te denken. Maar dit kritische denken beperkt zich tot de technische en theoretische aspecten van de vakstudie zelf. De student wordt getraind om zich af te vragen of die of die methode, theorie of techniek, juist of consequent is toegepast of niet.

Wij zouden aan deze training in kritisch denken een nieuwe dimensie toegevoegd willen zien. De training van de academicus van nu houdt geen systematische en in de opleiding zelf verwerkte vraag in naar de maatschappelijke implicaties van het wetenschappelijke werk. De wetenschappelijke werker wordt er niet in getraind om te denken over de mogelijke invloed van zijn werk op de maatschappij. De afgestudeerde lost problemen op die hem door de opdrachtgever (bedrijfsleven, overheid) worden voorgelegd. Maar het maatschappij-beeld van de opdrachtgever interesseert de academicus van nu meestal niet. Wat de opdrachtgever doet of kan doen met de resultaten van het werk van de wetenschapsman, gaat deze wetenschapsman niet aan. Hij doet slechts zijn werk.

Deze houding wordt hem aangeleerd tijdens de opleiding en daar, waar in overeenstemming met de wet op het wetenschappelijk onderwijs, maatschappelijk verantwoordelijkheidsbesef als programmapunt in de opleiding wordt opgenomen, blijkt men dit vooral te willen interpreteren in een bevestiging en versterking van de dogma's op basis waarvan de maatschappij thans is ingericht.

Wij stellen ons een wetenschappelijke opleiding voor, waarbij een voortdurend kritisch en analytisch debat over de maatschappelijke implicaties van het wetenschappelijke werk, over de geldende maatschappelijke waarden, niet alleen mogelijk wordt gemaakt, maar juist sterker wordt gestimuleerd, als integraal deel van de vakstudie zelf.

De maatschappij-kritiek heeft nu de neiging zich aan de periferie van de universiteit, in een aantal studentenorganisaties, met grote kracht te ontwikkelen, en dan nog beperkt tot een aantal actuele thema's.

Diegenen, die zich daartegen keren met het argument dat 'ze beter kunnen gaan studeren', hebben geen recht van spreken, zolang zij weigeren maatschappij-kritiek - en we bedoelen niet maatschappij-leer - *in* de vakstudie, *binnen* de collegebanken te halen.

Elke teach-in is niet in de eerste plaats een aanvulling, maar in feite kritiek op het dogmatische onderwijsprogramma aan de Nederlandse universiteiten en hogescholen.

6 DE ACHTERBLIJVERS NAAR DE SCHROOTHOOP?

De socialistische beweging heeft te lang gewor-
steld met de technische beheersing van de maat-
schappij om nu nog voldoende oog te hebben voor
het eigenlijke object van zijn strijd: de mens
zelf.

Er is eenzijdig nadruk gelegd op de economische
en sociale vooruitgang. Dat was - en is nog -
nodig. De rest zou 'vanzelf' wel komen, dacht
men.

Maar de rest is niet vanzelf gekomen. De demo-
cratie, die wij hebben geschapen, wordt steeds
meer een zaak van experts. De mens anno 1967 is
verwikkeld in een concurrentiestrijd tegen de
machine en als de mens deze strijd verliest, dan
is er voor de achterblijvers in onze technocra-
tische samenleving geen andere oplossing dan de
schroot hoop.

Méer dan bijsturen

Het tragische is, dat staatkundige en technische
revoluties er niet toe hebben geleid, dat de sa-
menlevingsstructuur zich zo ontwikkelde, dat de
ontplooiingsmogelijkheden van de mens volledig
tot hun recht kwamen.

Dit is een tekort dat is ontstaan, doordat men
telkens weer een voorstelling van de toekomstige
maatschappij voor ogen heeft gehad, die in be-
ginself gelijkvormig was aan de bestaande. Met
andere woorden: men heeft alleen de bestaande
toestand wat willen bijstaven en hooguit een
grotere mate van inspraak voor de individuele
burger willen bevorderen.

Dat heeft twee oorzaken. Enerzijds gaat men uit
van de vooronderstelling, dat de rol die indi-
viduen en groepen spelen en toegewezen hebben
gekregen in wezen juist is. Anderzijds gaat men
uit van een verkeerde vraagstelling. Men vraagt
zich niet af: hoe *willen* we dat de toekomst zal
zijn, maar: hoe *denken* we dat de samenleving van
de toekomst eruit zal zien als zij zich zo ont-
wikkelt als wij nu waarnemen.

In plaats van het formuleren van een definitie
van de door ons gewenste toekomst hebben wij ons

onledig gehouden met het 'voorspellen' van die toekomst. Daardoor hebben wij niet die ontwikkelingen in gang gezet, die naar de door ons gewilde toekomst zouden leiden.

Dit is onze kritiek op het huidige socialisme, zoals dat gestalte heeft gekregen in de Partij van de Arbeid, namelijk dat zij zich beperkt tot het bijsturen in de huidige maatschappij.

Er wordt méér gevraagd, méér dan het zich verantwoordelijk weten tegenover de huidige gemeenschap, méér dan het met de minst mogelijke wrijving laten verlopen van de geschiedenis. Het bijsturen is symptomatisch geworden voor de Partij van de Arbeid.

Niet bij brood alléén

Wij leven in een revolutionaire tijd. Even revolutionair als toen de mens ontwaakte uit zijn prehistorische slaap en zich begon te bezinnen op zijn bestaan. Even revolutionair als de 18e en 19e eeuw, toen de mens zich opmaakte nog veel meer dan tevoren los te komen van wat hij rechtstreeks van de natuur kreeg en toen hij zijn macht uitbreidde met behulp van sterk vergrote technische creativiteit.

Wij moeten nú deze beide elementen samenvoegen. Wij moeten nú de ontplooiingsmogelijkheden van de mens volledig vrij spel geven voor een totale creativiteit. Nu, nu de mensheid door een bijna onbegrensd technisch kunnen in hoge mate onafhankelijk wordt van de 'vijandige' natuur, nu wordt hij bedreigd door dit technisch kunnen zelf.

De tijd is voorbij, dat de socialistische beweging zich alleen met economische en sociale strijd moet bezig houden. De rest is niet 'van-zelf' gekomen. Brood alléén is niet genoeg. Het gaat om méér. Dat méér is in het socialistische denken op de achtergrond geraakt. Gevraagd wordt: een socialistische cultuurpolitiek.

Zaak van experts?

De technologische revolutie vormt de mens naar zijn beeld, dat wil zeggen: naar zijn optimaal nut bij een korte afschrijvingsperiode.

De geleide technocratische democratie, waarin we nu leven, heeft niet zo heel veel meer te maken met wat we eens onder 'democratie' verstonen en er nog graag onder zouden willen verstaan. De hoge graad van specialisatie, die nodig is voor het beheersen van alle processen in onze samenleving (technische, economische, sociale), geeft de individuele mens niet meer het gevoel dat hij greep heeft op zijn omgeving. Onze 'democratie' is een zaak van experts geworden.

De huidige maatschappelijke ontwikkeling dwingt de mens daar te blijven zitten waar hij economisch het nuttigst is. Deze technocratisch geleide wereld zal in het beste geval niet verder komen dan een perfecte organisatie, geholpen door computers en met een schier ongelimiteerde produktie. En wie het spel niet meespeelt, loopt het risico dat hij geen deel krijgt van wat de mensheid voortbrengt.

Wij kunnen volstaan met te verwijzen naar de Verenigde Staten van Amerika, waar miljoenen overbodige en daarom uitgeschakelde mensen aangewezen zijn op minimale inkomens en gebrek lijden.

Wij willen niet beweren dat de individuele technocraat er geen ethiek, geen sociaal gevoel op na houdt. Wel dat de technocratie, het systeem, die niet kent. Het systeem kent alleen maar nuttigheidsnormen en wie daaraan niet beantwoordt, valt buiten de pot. Hij kan armoede lijden.

De 'bijstuurders'

En dan... dan komen de 'bijstuurders'. Zij verzinnen oplossingen om de knelpunten te verzachten. Boe-roepend tegen de linksen, die stormenderhand de maatschappelijke ordening willen omverwerpen en die de machtigen van hun troon willen stoten. Boe-roepend ook tegen de rechtsen, de conservatieve elementen, die niet meer vooruit durven door hun onberedeneerde angst voor een toekomst die zij niet kennen, die zij niet 'zien'.

Maar de gecompliceerde organisatie van onze samenleving, het systeem, waarin zelfs voor de controlerende politici nog nauwelijks ruimte is

om het beleid werkelijk mee te bepalen, waarin de individuele burger eigenlijk alleen maar aan de kant kan gaan staan en afwachten waarheen 'het' gaat, het systeem dat niet naast de mens staat als hulp, maar boven hem als God en Duivel in de middeleeuwen, dat systeem lacht om 'bijstuurders' rechts of links van het midden. Wij leven in een revolutionaire tijd, een tijd waarin van ons een structurele wijziging van onze maatschappelijke ordening wordt gevraagd, een opnieuw formuleren van samenlevingsnormen. Deze normen, afgeleid uit oudere maatschappelijke structuren en machtsverhoudingen, moeten opnieuw worden doordacht, opnieuw van inhoud worden voorzien.

Hier ligt een taak voor het socialisme: het opheffen van de tegenspraak tussen dynamisch technisch kunnen en stagnerend maatschappelijk vormgeven.

Een andere benadering van het bestaande ontstaat niet door het formuleren van min of meer 'linkse' wensen op zichzelf. Deze worden dan gewogen met de weegschaal van de bestaande ordening en terecht dan afgewezen. Wat essentieel is, is dat men de weegschaal, waarmee men wil wegen, erbij geeft. Met andere woorden: dat men zijn visie op de mens en daardoor op de maatschappij formuleert.

Misschien is de provo-beweging ons vooruit gegaan. Zij heeft in elk geval gerammeld met de ketenen, die het socialisme moet slaken.

Het doorbreken van deze stagnatie, van deze verstarring in onze huidige democratische ordening is een lange, moeizame weg. Het is een weg op zoek naar de individuele waarde van ieder mens, een weg die ruim een eeuw geleden ook Karl Marx insloeg.

Vrij spel

De maatschappelijke orde zal zich zo moeten ontwikkelen, dat alle cultuur-(her)vormende krachten vrij spel hebben. Wat meer is, dit zal zelfs het doel van de maatschappelijke orde moeten zijn. Met andere woorden: onze maatschappij moet dynamisch worden. Een vaste, een eeuwig geldende

norm is niet te vinden. Er moet niet eens naar gezocht worden.

Dat betekent echter, dat wij ieder moment opnieuw bereid moeten zijn om de aanvaarde normen te onderzoeken en eventueel opzij te zetten. Een dynamische maatschappij kan dan ook alleen bestaan als er sprake is van maatschappelijke rijpheid van de deelnemers. Zij moeten het spel mee willen en mee kunnen spelen.

Dit is naar onze mening cultuur: actieve vormgeving van de omringende wereld. Maar de enkeling kan geen cultuur maken buiten de anderen om. De mens heeft communicatie met de anderen nodig om cultuur te maken, maar hij heeft ook behoefte aan persoonlijk experiment.

Scharnieren

Als we ervan uitgaan dat de maatschappij bestaat uit een aantal sectoren (bijvoorbeeld een landbouwsector, een industriesector, een dienstensector en een vrije-tijdssector), dan zien we dat in de loop van de jaren steeds minder mensen werk vonden in de landbouw. Deze vrijkomende arbeidskrachten werden in eerste instantie in de industriesector opgevangen, maar ook die bereikt een verzadigingspunt. Dat komt doordat wij dankzij mechanisering en automatisering steeds meer kunnen produceren met steeds minder mensen. Dat betekent dat het aantal werkuren in de toekomst steeds minder worden zal en dat het werken in ons leven een steeds minder grote plaats zal innemen.

Vrije tijd wordt dan meer dan een 'hè-hè-uitblaastijd'. Onze werkmaatschappij is onderweg naar een vrije-tijdsmaatschappij.

In deze maatschappij zullen onderwijs en opvoeding scharnieren zijn waar alles om draait. Dáár kunnen wij jonge mensen de basis verschaffen op grond waarvan zij naar eigen verkiezing hun leven kunnen inrichten.

Primair is voorlopig nog de vakopleiding, de opleiding om te kunnen produceren. Dat zal in de nabije toekomst moeten veranderen. Het onderwijs mag dan niet uitsluitend op het produktieproces gericht zijn. Het accent zal gedeeltelijk moeten

worden verlegd: niet alleen het vak, maar ook de creatieve technieken moeten worden aangeleerd. De mensen moeten worden opgeleid om te leven, een kunst die bijna verloren is gegaan en die opnieuw moet worden geleerd.

Niet alleen onderwijs en opvoeding zijn echter van belang. Ook de nu bestaande arbeidssituatie moet binnenkort op de helling. De uren die men werkend doorbrengt mogen geen verloren uren zijn. Dat zijn ze wel in het proces van de automatisering, waarin de kans op 'verslaving' niet gering is.

Zoeken

Naast al deze veranderingen in het bestaande patroon, moeten wij zinnen op nieuwe dingen. Wij moeten gaan zoeken naar technieken die aanvullend werken op: spreken, lezen, horen en kijken. Wij moeten technieken ontwikkelen die onze gevoelens beter kunnen overdragen.

Bij dit zoeken moeten mede de kunstenaars ons behulpzaam zijn. Kunst is nu nog exclusief, bereikbaar voor een te kleine groep. Wij hebben nieuwe technieken nodig die méér mensen aanspreken. De kunstopleidingen zijn veel te traditioneel ingesteld, zij moeten meer de aandacht richten op het experiment. Het oude moet zijn levensvatbaarheid bewijzen, het experiment verdient steun. Ieder mens moet worden opgevoed in die richting, zodat hij een maximaal gebruik zal kunnen maken van zijn scheppend vermogen.

Verlanglijst

Onafhankelijk van deze visie kan op korte termijn een aantal maatregelen worden getroffen, op het gebied van de kunst en de creatieve technieken.

Wij stellen voor stedelijke, regionale en locale centra op te richten, waar eigentijdse kunst en schoolkinderen van alle leeftijden elkaar ontmoeten. Er moeten dan ook expositieruimten komen voor het werk, dat kinderen en volwassenen in en buiten de school hebben gemaakt.

Er moet aan leerlingen van alle typen voortgezet onderwijs meer les worden gegeven in creatieve

vakken.

De Mammoetwet zou voor de kunst meer plaats moeten inruimen. Daarvoor zijn veel bekwame leerkrachten nodig.

Andere concrete verlangens.

De goedkope voorstellingen van toneel, ballet en muziek moeten op grote schaal worden uitgebreid. De huidige culturele fondsen, onder andere het Prins Bernardfonds en de Anjerfondsen, moeten anders worden opgezet en zeker onder supervisie van de overheid worden gesteld.

Eén grote instelling op het terrein van de kunst is namelijk absoluut nodig. Deze zou juist op financieel gebied een enorm aandeel moeten hebben. De BUMA (het auteursrechtenbureau voor musici) is een goed voorbeeld, de BUMA doet namelijk enorm veel voor de sociale zekerheid van de scheppende kunstenaar op muzikaal gebied.

De contraprestatie-regeling moet worden afgeschaft. Hiervoor in de plaats moet een lichaam komen, dat de kunstwerken van beeldende kunstenaars verkoopt. Dit lichaam kan ervoor zorgen, dat er altijd voldoende geld aanwezig is, waardoor er geen kunst meer in de kelders van musea of in de ateliers van kunstenaars blijft staan. Een goede doorstroming is altijd mogelijk: in elk openbaar gebouw kan wel iets hangen of staan, desnoods in het Centraal Station van Amsterdam... Ook voor schrijvers moet een regeling worden getroffen die hun een vast basis-inkomen garandeert, zonder dat hun artistieke vrijheid kan worden aangetast.

Voor dit alles is een reorganisatie van het departement van cultuur, recreatie en maatschappelijk werk hoognodig. Het is duidelijk dat zo'n gereorganiseerd departement een heel wat hogere begroting mee moet krijgen.

II ...DE MIDDELEN

'De werkelijke macht wordt niet uitgeoefend door een minister, maar door de economische machten achter de minister.'

(J.W.A. Burger tijdens het PvdA-congres in 1959)

'"Als je wieg maar gouden pootjes heeft, dan is je kostje wel gekocht." Dat is een oude zegswijze, geladen met veel klassenstrijdsentimenten. Hoe oud die zegswijze echter ook moge zijn, - statistische gegevens over de Nederlandse gezinsinkomens leren ons, dat de basis voor het ontstaan ervan ook vandaag de dag nog volop aanwezig is. Ze leren: naarmate het salaris van pa hoger is, verdient zoonlief ook meer. De directeurszoon komt met een salaris thuis, dat het loon van een landbouwerskind met honderd procent overtreft. Gelijke ontplooiingsmogelijkheden voor iedereen is niet louter theorie meer in deze tijd. De praktijk bewijst echter dat er bij de verdeling van die mogelijkheden nog steeds bepaalde groepen vooraan staan. De praktijk bewijst evenzeer, dat er een verband is tussen de samenstelling van die groepen en de wiegen.'

(Commentaar in het Vrije Volk, 22 juli 1967)

'...weinigen zijn het die Nederland economisch regeren en ongecontroleerd het wel en wee van miljoenen in handen hebben.'

(J.A.W. Burger tijdens het PvdA-congres in 1959)

'Het mag dan voor een rijk man moeilijk zijn het koninkrijk der hemelen binnen te gaan, het zal hem vrij gemakkelijk vallen in de hogere bestuurlijke organen van een politieke partij of in een of ander bestuurlijk lichaam door te dringen. Hij kan ook op andere manieren invloed uitoefenen op het politieke leven: door communicatiemiddelen te beheersen, door relaties te kweken in de hogere politieke kringen, door een belangrijk aandeel te hebben in de activiteiten van bepaalde pressiegroepen en adviserende lichamen.'

(T.B. Bottomore, De elite in de maatschappij, UPR paperback 1965, pag. 97)

Het gelijkheidsideaal, dat aan de idee van de politieke democratie ten grondslag ligt, wordt in het socialisme consequent uitgewerkt voor alle terreinen van het maatschappelijk leven. Dat betekent echter niet, dat in de socialistische samenleving - die ons als einddoel voor ogen blijft staan - de individuele verschillen tussen de mensen zullen zijn uitgewist. Integendeel: de mogelijkheden tot zelfbeschikking en zelfverwerkelijking zullen in die nieuwe samenleving ongekend groot zijn, juist doordat de mensen niet langer van de wieg tot het graf geklasseerd zullen zijn. De hoofdredacteur van Het Vrije Volk heeft onlangs nog weer eens duidelijk geschetst, hoe ver wij van dit ideaal van de 'klassenloze maatschappij' verwijderd zijn: als iemand in een dure wieg heeft gelegen, heeft hij ook de beste kansen om in een fraaie graftombe of in een buitenmodel urn te eindigen.

Wieg en urn zijn hem gegund, maar hoe denken wij over wat zich daartussen uitstrekt? En wat doen we eraan? De gedachte, dat voor God alle mensen gelijk zijn, biedt de mens van deze tijd - ook wanneer hij christen is - maar weinig troost.

Met het uitspreken van ons verlangen naar een betere, meer humane samenleving komen we evenmin ver, ook al hameren we op 'gelijke kansen voor iedereen'. Daarmee wordt dan bedoeld, dat iedere Nederlander ook de kans heeft de leidende posities te bezetten, waarvoor hij geschikt is en waartoe hij zich aangetrokken voelt, ongeacht de 'klasse' of de 'stand', waarin hij door geboorte is geplaatst.

Geen talenten-jacht

Maar zo is het niet: in feite komen de leidende personen in onze samenleving overwegend uit de bestaande maatschappelijke bovenlagen. En dat heeft ernstige nadelen. Voor talloze individuen betekent dat een duidelijke beperking van hun mogelijkheden tot zelfbeschikking

en zelfverwerkelijking. Niet alleen uit humaan oogpunt, maar ook maatschappelijk gezien is het een bezwaar, dat hierdoor veel menselijk talent ongebruikt blijft. Het 'talentenonderzoek', dat onder leiding van de Leidse hoogleraar Van Heek wordt uitgevoerd, belooft wat dit betreft met onthutsende cijfers te komen.

Een tweede maatschappelijk nadeel is minder gemakkelijk zichtbaar te maken, maar doet meer schade: de doeleinden, die voor de toekomst van onze samenleving worden gesteld, zijn in sterke mate bepaald door een min of meer gesloten sociale bovenlaag. Deze doelstellingen dragen daardoor het stempel van de belangen en de vooroordelen van een 'heersende klasse', waarbinnen de grote ondernemers een centrale en machtige positie innemen.

Feiten

Intussen geldt niet alleen voor het bedrijfsleven, dat de leidinggevende personen voornamelijk uit de maatschappelijke bovenlagen afkomstig zijn. In mindere mate geldt dit ook voor regering, bestuursapparaat en rechterlijke macht. Ook op elk van deze terreinen is het zo dat de mensen, die het daar voor 't zeggen hebben, voor een belangrijk deel afkomstig zijn uit een betrekkelijk kleine kring van invloedrijke en traditioneel leidinggevende families.

Visie op mens en samenleving hebben hierdoor een duidelijk stempel gekregen. Klassebelang (of zelfs standsbelang) en klassevooordeel (of zelfs standsvooordeel) leggen een onevenredig groot gewicht in de schaal.

Dat dit geen loze beweringen zijn, zullen wij in het kort aantonen met behulp van feitenmateriaal, dat aan sociaal-wetenschappelijke onderzoeken is ontleend.

1 Directeuren en commissarissen

In 1961 verscheen het proefschrift van dr. P. Vinke: 'De maatschappelijke plaats en herkomst der directeuren en commissarissen van de open

en daarmee vergelijkbare besloten naamloze vennootschappen. Een sociologisch onderzoek' (H.E. Stenfert Kroese NV - Leiden. Proefschrift Universiteit van Amsterdam.)

In deze voortreffelijke studie heeft dr. Vinke duidelijk aangetoond, hoe groot de macht is van de leidinggevende personen in het bedrijfsleven. In dit opzicht blijkt er geen verschil te bestaan tussen louter besturende ondernemers en ondernemers die tegelijk eigenaar van hun onderneming zijn. De eersten zijn op geen enkele manier ondergeschikt aan hun aandeelhouders. Hun beschikkingsbevoegdheid over de produktiemiddelen is niet minder overheersend dan die van laatstgenoemde groep van ondernemers. Beide typen nemen de voor het bestaan van de onderneming fundamentele beslissingen. Beide hebben bovendien een groot economisch belang bij de resultaten daarvan.

De machtsuitoefening blijft vaak niet binnen de grenzen van de eigen onderneming, doordat de ondernemers volkomen vrij zijn soortgelijke functies ook in andere ondernemingen te aanvaarden en maar al te graag van die vrijheid gebruik maken. Men zie de overlijdensadvertenties in bladen als De Tijd en de Nieuwe Rotterdamse Courant, - niet in Het Vrije Volk.

De macht is ook heel duidelijk niet gehecht aan de persoon van de ondernemer zelf, maar gaat over van de ene generatie op de andere.

Ook het klasse-gebonden zijn van de leidende posities in het bedrijfsleven is door het onderzoek van dr. Vinke overtuigend aan het licht gebracht.

Tijdens hun opvoedingsperiode bleek driekwart van de in het onderzoek betrokken directeuren een vader te hebben, die behoorde tot de maatschappelijke bovenlagen (in het onderzoek de beroepsgroepen hoogleraar tot en met hereboer). Maar goed 3% hoorde tot de maatschappelijke onderlagen. Bij de commissarissen was de verdeling over de verschillende maatschappelijke geleidingen stellig niet beter.

Houden wij daarbij voor ogen, dat deze situatie

er niet beter op wordt en dat bij de benoeming van directeuren en commissarissen bij herhaling ook familiebanden een rol spelen, dan rijst levensgroot het beeld voor ons op van een 'heersende klasse'.

Deze situatie is des te bedenkelijker, omdat de machtsuitoefening van de ondernemers op geen enkele manier effectief wordt gecontroleerd. Dit is bedenkelijk voor het karakter van de machtsuitoefening binnen de ondernemingen. Het wordt nog erger door het feit dat de macht van de ondernemers ook vertakkingen heeft in regering, bestuursapparaat en rechterlijke macht.

2 Ministers en staatssecretarissen

De situatie met betrekking tot de regering is op zichzelf waarschijnlijk iets minder ongunstig, doordat ministers en staatssecretarissen uit bredere lagen van de samenleving worden gerecru-teerd dan grote ondernemers.

Vooraf de politieke partijen met een meer of minder duidelijke linker vleugel blijken ook mensen uit de onderlagen aan te trekken, die op een gegeven ogenblik in staat zijn om de politiek verantwoordelijke post van minister of staatssecretaris te bezetten. Een aantal voormalige PvdA-ministers en -staatssecretarissen bewijzen dit.

Het onderzoek op dit gebied is echter beperkt gebleven tot dat van N.Cramer: 'De herkomst van de kabinetsleider' (Acta Politica II (1966-67), no.3, pag. 220-235).

Uit dit onderzoek blijkt, dat alleen Drees van 'famille modeste' was. De socialisten kwamen er dan ook pas na 1945 aan te pas. Overigens is het waarschijnlijk, dat zij zo zeer ingekapseld of op de schopstoel gezet werden, dat ze in te geringe mate tot de formulering van politieke doelstellingen hebben kunnen bijdragen.

Ook om andere redenen moeten wij trouwens de betekenis van deze bredere toegang tot leidende posten niet overschatten. Zoals we zojuist al hebben opgemerkt, blijven de machtsposities van de grote ondernemers niet beperkt tot de sfeer

van het bedrijfsleven. Zij hebben hun vertakkingen ook op het terrein van de overheid.

De weerslag daarvan is niet alleen te merken in de door de regering gevoerde economische politiek, maar strekt zich ook uit over andere terreinen van het regeringsbeleid. De ambities van de grote ondernemers kunnen zeer ver reiken. Een uitlating van een oud-president van Unilever mag dit illustreren:

'Van een wereldbedrijf, dat zo'n sterke invloed heeft op de economie van volk en volkeren, zal in de toekomst meer worden verwacht dan goede producten en fraaie resultaten, en wel: een visie op de vragen van mens en maatschappij. Het zal ondenkbaar zijn, dat een lichaam met zo'n uitgelezen schare deskundigen en met de opgedane internationale ervaring zijn taak zal kunnen beperken tot het fabriceren en verhandelen van goederen.' (P.Rijkens: *Het grootbedrijf in ontwikkeling*, in *In de klem van de tijd*, P.N. van Kampen en Zoon, Amsterdam, 1961, pagina 74)

Als wij hierbij dan ook nog bedenken, dat vele leden van de Eerste en Tweede Kamer er geen kwaad in zien dat zij hun controlerende functie combineren met een al te nauwe relatie met één of meer grote ondernemingen, dan slaat ons de schrik om het hart.

3 Hoge ambtenaren

Hoe staat het vervolgens met de maatschappelijke herkomst en politieke invloed van hoge ambtenaren in het bestuursapparaat en de rechterlijke macht?

Van de hoge ambtenaren zal men zich misschien afvragen of hun - als vanzelfsprekend aangemenen - politieke neutraliteit geen waarborg inhoudt, dat zij alleen maar in 'technische' zin zijn betrokken bij de voorbereiding en realisering van politieke doeleinden.

Maar nee, er zijn wel degelijk duidelijke aanwijzingen, dat zij invloed hebben op de keuze van de politieke doeleinden, ook al zal die invloed van geval tot geval en van persoon tot persoon wisselen en vooral ook afhankelijk zijn van de kwaliteiten van diegenen, die politiek

verantwoordelijk zijn,

Als bestuursambtenaren inderdaad directe invloed op de vaststelling van het regeringsbeleid uitoefenen, dan zal dat ongetwijfeld gebeuren in overeenstemming met de klassebelangen en -vooroordelen, die zij vertegenwoordigen.

Hoewel precieze gegevens voor Nederland ontbreken, mag men wel aannemen dat de hoge ambtenaren uit bredere lagen van de samenleving afkomstig zijn dan de grote ondernemers.

Maar laten we niet al te optimistisch zijn, een voor Engeland uitgevoerd onderzoek heeft aangetoond, dat maar liefst 30% van de hogere ambtenaren afkomstig is uit families van vermogensbezitters en academici, die maar 3% van de totale bevolking uitmaken. Een ander onderzoek heeft uitgemaakt dat de topambtenaren in Frankrijk voor 84% afkomstig zijn uit de hogere kringen en de bovenste lagen van de middengroepen en voor minder dan 1% uit families van industrie- en landarbeiders. (R.K.Kelsall: 'Higher civil servants in Britain', Routledge & Kegan Paul, London 1955, pag. 153; T.B. Bottomore: 'De elite in de maatschappij', Universitaire Pers, Rotterdam 1965, UPR-paperback, pag. 68)

4 Rechters en officieren van justitie

En de rechterlijke ambtenaren? Over hen hebben wij evenmin precieze gegevens, maar hier liggen de verhoudingen hoogstwaarschijnlijk minder gunstig nog dan in het geval van de bestuursambtenaren.

Onze rechterlijke macht is afkomstig uit een betrekkelijk kleine kring van juridisch geschoolde mensen, die voor het merendeel door geboorte tot de maatschappelijke bovenlagen behoren.

Zonder aan de eerlijke bedoelingen van individuele rechters en officieren van justitie te twijfelen, mag men zich afvragen in hoeverre dit ertoe leidt, dat klassebelang en klassevooroordeel een rol spelen in het optreden van de 'zittende en staande magistratuur'.

Hun milieu-gebonden opvattingen drukken niet alleen een conservatief stempel op de sociale en economische structuur van onze samenleving, maar

houden bovendien voortdurend het ernstige gevaar in van een aantasting van de burgerlijke en sociale grondrechten.

Deze bezwaren gelden nog in versterkte mate voor die rechterlijke colleges, waarin de rechtschepende activiteiten meer op de voorgrond treden.

'Heersende klasse'

Als men dus de machtsverhoudingen in onze samenleving met enige zorg gaat napluizen, dan stuit men steeds weer op dat ene fundamentele feit: tegenover een aantal min of meer onderworpen klassen van mensen, die tezamen een groot deel van ons volk vertegenwoordigen, staan enkele overheersende groepen van machthebbers.

Door hun onderlinge banden vertonen de laatsten in sterke mate het beeld van één 'heersende klasse', die als voornaamste kenmerk heeft dat zij de toegang tot de belangrijkste produktiemiddelen beheerst of beheerst heeft en er desgewenst op terug kan vallen.

De personen, die deze leidende posities in onze samenleving bezetten, zouden de hoognodige maatschappelijke en economische veranderingen tot stand kunnen brengen. Zij doen dat echter niet, omdat hun handelen in die richting ernstig wordt belemmerd door het belang, dat zij als klasse hebben bij het handhaven van het huidige maatschappelijke bestel.

Breekijzers

Deze macht kan niet worden doorbroken met dromen over een 'klasseloze samenleving'. Het is nodig dat de toegang tot de leidende posities wordt opengebroken voor zoveel mogelijk mensen uit brede lagen van de bevolking.

Alleen een systematische en vooral ook effectieve vergroting van de sociale mobiliteit kan garanderen, dat de hervormingspolitiek, die wij voorstaan, volledig slaagt. Zoveel mogelijk mensen en groepen moeten worden betrokken in de maatschappelijke ontwikkelingsactiviteiten.

Er zitten risico's aan het bevorderen van individuele stijgingskansen. Het is niet ondenkbaar, dat de maatschappelijk omhooggekomenen zich zó

conformereren aan de belangen en vooroordelen van de 'heersende klasse', dat zij niet langer bruikbaar zijn als het breekijzer, dat de maatschappelijke structuur moet openbreken. Het zou kunnen gebeuren, dat op deze manier de 'heersende klasse' alleen maar wat wordt uitgebreid. Dit gevaar - zo verwachten wij - zal grotendeels worden bezworen, als de sluizen, die toegang geven tot de leidende posten, wagenwijd worden open gezet. Niet in de laatste plaats een volledige democratisering van ons onderwijs kan hier toe bijdragen.

Maar dan zal er wel enorm veel moeten veranderen want - zoals de Engelse socioloog Bottomore opmerkt - 'het onderwijssysteem in de meeste westerse samenlevingen versterkt niet alleen het onderscheid tussen heersers en overheersten, het houdt ook de hele ideologie van een bestuur door elites levend.' (T.B. Bottomore, o.c., pag. 97)

8 DE HEILIGE KOE OF ONSZELF OFFEREN?

'Zuid-Limburg is wel bijzonder bevoorrecht door het beschikken over een gemeenschapsbedrijf, dat zich ten aanzien van de werkgelegenheid in zo bijzondere mate medeverantwoordelijk acht.

Het ware te wensen dat in andere delen van het land dergelijke gemeenschapsbedrijven bestonden, omdat de industrialisatie daar dan misschien met meer deskundigheid, commercialiteit en vindingrijkheid zou worden aangepakt.'

(Drs. D. Roemers in de Tweede Kamer, 13 juni 1967)

Als de economische macht in handen van een kleine 'heersende klasse' ligt, zoals we in het vorige hoofdstuk hebben gezien, dan levert dat een groot gevaar voor de maatschappij op. Dit gevaar namelijk: in deze situatie is het onwaarschijnlijk dat, bij het beoordelen van nieuwe investeringsprojecten, andere dan financieel-economische overwegingen een rol spelen.

Maatschappelijk gezien zijn echter factoren als werkgelegenheid, lucht- en waterverontreiniging en ruimtelijke ordening zeker zo belangrijk.

Om te voorkomen dat deze factoren bij de beoordeling van nieuwe projecten in het gedrang komen, moet de overheid een sterke greep hebben op de aanbodkant in de kapitaalmarkt. Pas dan kunnen besparingen zo goed mogelijk worden gebruikt ten bate van de gemeenschap.

Dat betekent dat de belangrijkste particuliere kapitaal aanbieders: de banken (handelsbanken, spaarbanken, hypotheekbanken e.d.), de levensverzekeringsmaatschappijen en de pensioenfondsen moeten worden genationaliseerd.

Genationaliseerd, - niet onder staatstoezicht gesteld. Wij menen dat staatstoezicht, hoe streng ook, onvoldoende effect zal hebben.

In de eerste plaats is een loyale samenwerking van deze instellingen onwaarschijnlijk.

In de tweede plaats zullen zij, als ze niet wor-

den genationaliseerd en dus particulier eigendom blijven, moeten blijven gehoorzamen aan hun eigen financieel-economische wetmatigheden. Een onderneming moet 'ondernemen' en dat is uiteindelijk: rentabiliteit nastreven. Staatstoezicht zou daar allerlei beperkingen aan opleggen, zodat de betreffende onderneming in een hopeloos dubbelzinnige situatie zou worden gedrongen.

In naam der rentabiliteit

Grote beleggers beoordelen bij aanvragen tot credietverlening voornamelijk de factoren rentabiliteit (de verhouding tussen opbrengst en geïnvesteerd vermogen) en toekomstverwachting. Daardoor wordt met factoren als werkgelegenheid, ruimtelijke ordening, luchtverontreiniging enz. alléén dan rekening gehouden, als de overheid zo goed is de 'schade' voor haar rekening te nemen.

Dat heeft de overheid de laatste jaren dan ook een beetje gedaan. Zij heeft geprobeerd een wat actiever beleid te voeren ten aanzien van de 'onrendabele' factoren. Dat deed de overheid door subsidieregelingen om de industrie te spreiden, door subsidieregelingen om de werkloosheid te bestrijden, door de investeringsaftrek om investeringen te stimuleren enz. Dit alles gebeurt dan meestal zonder dat de overheid zeggenschap heeft in het gebruik van deze subsidies. Men laat zelfs toe, dat er op een onzindelijke manier van wordt geprofiteerd.

Helmond, scheepswerven, kleuren-tv

Een paar voorbeelden.

Enkele bedrijven in Helmond verhuizen, in het kader van de herstructurering van de voormalige mijnstreek, naar Limburg. Daarvoor strijken zij een hoge vestigingspremie op, die wordt verleend omdat zij ex-mijnwerkers aan werk helpen.

Maar tegelijk hebben ze in Helmond, toch al een probleemgebied, het aantal werklozen aanzienlijk vergroot. Hieruit blijkt overduidelijk, dat niet de werkgelegenheid, maar de centen bij deze verhuizingen de belangrijkste stem in het kapittel hebben gehad.

Een andere groep bedrijven, die het wel heel bont maken, zijn de scheepswerven. Door het conservatieve (wan-)beleid van de leiding is deze bedrijfstak in Nederland in het slop geraakt. Nu doet diezelfde leiding, uit naam van de werkgelegenheid, een beroep op de regering voor subsidiëring. De overheid zou het echter niet moeten wagen daaraan het recht te ontnemen zich wat meer met het beleid binnen die ondernemingen te bemoeien, want dan komen Verolme, ir. Van der Pol (Rotterdamse Droogdok Maatschappij, voorzitter VVD) en andere scheepsbouwers snel aandraven met hun 'particuliere initiatief' en de 'verderfelijkheid van overheidsbemoeiingen'. En dat terwijl deze subsidies van de overheid eigenlijk een vorm van investeringen zijn, zij het - in tegenstelling tot particuliere investeringen - zonder enige opbrengst.

Zo heeft ook Philips uit naam van de werkgelegenheid de invoering van de kleurentelevisie in Nederland erdoor gedrukt, terwijl het geld, dat daarvoor moet worden geïnvesteerd, beter voor meer urgente activiteiten had kunnen worden gebruikt, - activiteiten die bovendien meer werkgelegenheid zouden bieden.

Macht van de banken

Voor het overgrote deel van de Nederlandse ondernemingen is de financiering het grootste probleem. Men kan dit in allerlei toonaarden in jaarverslagen lezen en op jaarvergaderingen horen.

Hierdoor nemen de banken tegenover deze ondernemingen zo'n grote machtspositie in, dat die ondernemingen vaak aan handen en voeten gebonden raken. Deze afhankelijkheid is vaak zo groot dat het regelmatig voorkomt dat bedrijven moeten sluiten, omdat de bank geen crediet meer verleent.

In andere gevallen worden bedrijven gedwongen de bank als mede-aandeelhouder te aanvaarden. De bank verklaart in zo'n geval, dat de verhouding tussen eigen en vreemd kapitaal te ongunstig en te riskant is geworden en dat een deel van het geleende bedrag moet worden 'afgelost'. Dit kan

de ondernemer dan niet en in ruil voor de lening geeft hij de bank aandelen.

Dit is een goede transactie voor de bank, die een sterke positie heeft bij de bepaling van de overnemings- respectievelijk emissiekoers van de aandelen.

Het financieringsprobleem dwingt vaak ook kleinere bedrijven om akkoord te gaan met overname door een groter bedrijf, want de banken zijn eerder geneigd credieten te geven aan grote concerns dan aan kleinere bedrijven.

Daar zijn twee redenen voor. In de eerste plaats zijn grote concerns meestal financieel sterke bedrijven, zodat geldschietters minder risico lopen. In de tweede plaats kan het grote concern als sterke machtsconcentratie de banken en institutionele beleggers meer onder druk zetten, omdat er voor deze financiers dan tē grote commerciële belangen mee gemoeid zijn om de relatie zomaar af te kappen.

Deze wederkerige afhankelijkheid komt vaak tot uiting in een uitwisseling van de commissarisfuncties tussen cliënt en bank. Hierdoor is een nauwe relatie ontstaan tussen de grote banken en de grote concerns. Deze relatie maakt het dan weer mogelijk gezamenlijk tegen firma's op te treden, die voor de gevestigde belangen een bedreiging gaan vormen.

De heilige betalingsbalans

Het rentabiliteitsaspect krijgt in ons maatschappelijk systeem een ongeproportioneerd accent. Een gevolg daarvan is dat men binnen de ondernemingen kan zien dat het sterke benadrukken van dit rentabiliteitsaspect er de oorzaak van is dat de leiding er zich nauwelijks van bewust is dat het mēnsen zijn die de werkzaamheden uitvoeren. De mens krijgt alleen dān aandacht als de produktiviteit of de rentabiliteit te wensen overlaten en de werker als oorzaak daarvan wordt gezien.

We zien dan ook dat alle regeringen, die we tot nog toe hebben gehad, ijverig hebben meegedaan aan het overtrekken van de betekenis van de rentabiliteit. Bij alle mogelijke coalities - zij

het in de coalities, waar de Partij van de Arbeid in heeft gezeten, iets minder - is de betalingsbalans namelijk altijd weer de heilige koe, die onaantastbaar is en waar alles om draait. En omdat het met de betalingsbalans op het ogenblik niet zo goed gaat en het bedrijfsleven de enige groep in ons land schijnt te zijn die ons van een totaal bankroet kan 'redden', moeten de werknemers hun looneisen matigen en moet de overheid allerlei financiële faciliteiten verlenen.

En bij deze regering gaat dat direct ten koste van het onderwijs, van de sociale voorzieningen, van de woningbouw voor de minder bedeelden en - last but not least - van de ontwikkelingshulp. Het doel van dit alles is de concurrentiepositie van het Nederlandse bedrijfsleven zo gunstig mogelijk te maken en daardoor de export te vergroten. Omdat echter ook andere landen (Engeland, West-Duitsland) met hetzelfde probleem zitten en soortgelijke maatregelen treffen om de betalingsbalans te verbeteren, is het gevaar groot dat hierdoor juist de conjunctuur omslaat.

Zo wordt op een fatale manier de maatschappelijke ontwikkeling op alle niveaus ondergeschikt gemaakt aan financieel-economische motieven.

Juist nu is dat echter niet meer te aanvaarden, omdat er op verschillende terreinen problemen zijn, die om een andere benadering schreeuwen. Op internationaal niveau zijn daar de ontwikkelingslanden, die recht hebben op werk, gezondheid, en welvaart, ongeacht de vraag of de projecten die hiertoe moeten bijdragen, in de aanlooptijd rendabel zijn of niet. Als de enorme welvaartsverschillen tussen de arme en rijke landen niet snel en efficiënt uit de wereld worden geholpen, dan hangt ons een catastrofale ontwikkeling boven het hoofd.

Op nationaal niveau zijn er de problemen rond de werkgelegenheid, ruimtelijke ordening, lucht- en watervervuiling enz., die op een grootscheepse manier moeten worden aangepakt, of de rentabiliteit daardoor wordt aangetast of niet.

Binnen de onderneming zijn het de werknemers, die het niet langer nemen dat hun sociale posi-

tie nauwelijks is verbeterd. Ze voelen dat zij nog steeds worden beschouwd als machines, die moeilijk te programmeren zijn. De bedrijfsleidingen zullen moeten leren, dat de mens in de onderneming minstens even belangrijk is als de rentabiliteit.

Maatregelen

De enige manier om bij het uitvoeren en opstellen van investeringsplannen meer op de mens gerichte overwegingen te betrekken, is de beslissingsmacht hierover bij een overheidsorgaan te leggen, dat hiertoe speciaal in het leven moet worden geroepen.

Dit zal naar onze mening op de meest effectieve manier kunnen worden bereikt door nationalisatie van de grote kapitaalverschaffers. We hebben die al opgesomd: de banken, de levensverzekeringsmaatschappijen en de pensioenfondsen.

Om het effect niet teniet te doen, zal men nog een aantal andere maatregelen moeten treffen:

1 Er zullen stringente deviezenmaatregelen moeten worden genomen, om een kapitaalvlucht naar het buitenland te verhinderen. De financiële wereld ziet hierin namelijk een uitstekend middel om politieke macht uit te oefenen.

Zo probeerde een aantal Italiaanse bedrijven een paar jaar geleden de Italiaanse regering onder druk te zetten door hun contanten naar Zwitserland te smokkelen. Vervolgens dreigden zij hun werknemers met ontslag, omdat zij niet meer over liquide middelen beschikten. En zij deden dit, omdat de Italiaanse regering - waar de Nenni-socialisten toen net in zaten - het lef had gehad een aantal electriciteitsbedrijven te nationaliseren.

Om effectief tegen kapitaalvlucht te kunnen optreden, zijn deviezenmaatregelen op nationaal niveau waarschijnlijk niet voldoende. Internationale samenwerking op dit punt is dan ook een voorwaarde.

2 Er zal ook een strenge controle op de prijzen moeten worden uitgeoefend, omdat de zelfstandige ondernemingen, afkerig als zij zijn van overheidsinmenging, zullen proberen hun finan-

- cieringsbehoeften uit eigen middelen te dekken door de prijzen van hun produkten op te schroeven en zo de winstmarges te vergroten.
- 3 Omdat de prijscontrole in de praktijk vaak weinig effectief blijkt te zijn, moet de overheid niet schromen zelf als concurrent op de markt te verschijnen, hetzij door het oprichten van een staatsbedrijf voor de produktie, hetzij via een staats-importbedrijf.
 - 4 Tenslotte zal er ook ernst moeten worden gemaakt met een politiek van vermogensnivellering. Dit niet alleen uit het oogpunt van sociale rechtvaardigheid, maar ook om te voorkomen dat de privé-beleggers, door het uitvallen van de bemiddelende functie van de banken, te veel zelfstandig gaan opereren op de kapitaalmarkt en hier een factor van belang gaan vormen.

Op lange termijn

Het nemen van al deze, diep in het maatschappelijk bestel ingrijpende maatregelen is echter alléén verantwoord, als de politieke verhoudingen in Nederland meerjarenplanning mogelijk maken.

Voor elke gezonde bedrijfsvoering is het nodig een aantal jaren vooruit te plannen. Bij een sterk wisselend politiek beeld in Nederland zou het gevaar groot zijn, dat het economische beleid steeds weer door allerlei politieke maatregelen wordt doorkruist. Hierdoor zou een sfeer van onzekerheid ontstaan, die voor een gezonde bedrijfsvoering fnuikend is.

We hebben dit in Engeland gezien met de staalindustrie, die na de oorlog eerst door Labour werd genationaliseerd, daarna door de conservatieven gedenationaliseerd en nu door Labour opnieuw genationaliseerd. Dat heeft kapitalen gekost.

Nationale Investeringsmaatschappij

Alle maatregelen, die moeten worden genomen, moeten erop gericht zijn dat de overheid alle belangrijke investeringen te beoordelen krijgt en rangschikt naar prioriteit.

Hiermee moet een door de overheid op te richten

Nationale Investeringsmaatschappij worden belast. Deze maatschappij zal alle aanvragen voor investeringen beoordelen op hun waarde voor de gemeenschap, en dat binnen het kader van een meerjarenplan. Zo nodig zal deze maatschappij ook zelf het initiatief tot nieuwe investeringen kunnen nemen.

Dit kan net zo gebeuren als in het verleden is gebeurd met het zoutproject in Hengelo, de Hoogovens in IJmuiden en de Staatsmijnen in Limburg, stuk voor stuk bijzonder succesvolle projecten. Het is schandalig dat deze lijn bij de exploitatie van de Noordzeebodem niet wordt voortgezet. Wij noemen dit schandalig, omdat juist de opbrengst van de bodem aan de gemeenschap ten goede hoort te komen en omdat wij in de Staatsmijnen een uitstekend uitgangspunt bezitten om deze projecten ter hand te nemen.

Wat de Staatsmijnen betreft dreigt overigens op het ogenblik - met deze regering - het gevaar, dat de goed renderende chemische sector zal worden afgestoten. Hierbij gaat men uit van het goed liberale principe dat, zodra de toekomstige rentabiliteit van projecten, die met overheidsdeelneming zijn opgezet, verzekerd is, met andere woorden: zodra ze werkelijk vruchten gaan afwerpen voor de staat, deze niet meer als ondernemer mag optreden en zijn eigen burgers beconcurreren.

Zo is dat gegaan met de Hoogovens, zo is dat gegaan met Breedband en zo is dat gegaan met de Koninklijke Zout. Binnenkort zullen de Staatsmijnen wellicht aan de beurt zijn...

Dat het ook anders kan blijkt uit het succes van de ENI, de Italiaanse oliemaatschappij, die al jaren zeer winstgevend werkt. Deze winsten worden rechtstreeks gebruikt om ontwikkelingswerken in het zuiden van Italië te financieren en niet om naar aandeelhouders in de VS overgemaakt te worden.

Aanvankelijk hebben de grote oliemaatschappijen alles geprobeerd om de ENI de grond in te boren, maar nu dat niet is gelukt en men er brood in ziet, poogt met name de Shell door een bepaalde vorm van samenwerking een graantje mee te pikken.

Als er geld te verdienen valt wil men toch wel met de staat samenwerken.

Binnen de Nationale Investeringsmaatschappij zal een zeer breed opgezet wetenschappelijk bureau een pre-advies moeten uitbrengen voor elk project aan een door de volksvertegenwoordiging gekozen politiek college. Dit college moet de uiteindelijke beslissing nemen.

Om twee redenen is een internationale aanpak van deze zaken nodig.

In de eerste plaats is de Nederlandse economie steeds meer verweven geraakt met die van andere landen. In de tweede plaats hebben we in ons economisch bestel vaak te maken met grote, internationaal vertakte concerns.

Een veel gehoord argument tegen nationalisatie van de grote banken is, dat deze tal van belangen hebben in andere ondernemingen en vooral dat ze belangen in het buitenland hebben, verweven zijn met buitenlandse instellingen, wat een maatregel in Nederland alleen zeer moeilijk, zo niet onmogelijk zou maken.

Men vergeet daarbij, dat wij voorstellen de *aandelen* in de banken te nationaliseren, waardoor de nieuwe eigenaar van de aandelen, de staat, automatisch in de rechten en verplichtingen van de genationaliseerde bedrijven treedt. Het staatsbankbedrijf kan de bankbelangen in andere bedrijven en in het buitenland vertegenwoordigen, zoals de particuliere banken dat deden.

Wie uit dit alles mocht concluderen, dat in onze ogen het beoordelen van nieuwe investeringen naar de te verwachten rentabiliteit altijd verwerpelijk is of zelfs maar van ondergeschikte betekenis, vergist zich.

De rentabiliteit van een onderneming geeft, bij vergelijking met die van soortgelijke ondernemingen, een uitstekende aanwijzing of de bedrijfsvoering doelmatig is.

Daarom verdient het aanbeveling om ook de andere factoren, die bij de beoordeling door de Nationale Investeringsmaatschappij een rol spelen

(werkgelegenheid, waterverontreiniging, luchtvervuiling e.d.), te kwantificeren. Men kan dan later, bij het bepalen van de rentabiliteit van een nieuw project, hiermee rekening houden. De toekomstige rentabiliteit mag natuurlijk niet als doorslaggevende factor worden beschouwd. Dat zou de maatschappelijke ontwikkeling ernstig afremmen...

9 WIE ZAL DAT BETALEN? OF: WIJ ZIJN UTOPISTEN

Zodra wij beweren dat de 'macht van de rooie ruggen' alleen kan worden gebroken door een heel samenstel van maatregelen, waardoor de structuur van onze samenleving ingrijpend en principieel verandert, wordt diezelfde macht aangeroepen om te bewijzen dat we hersenschimmen najagen.

Wie zal dat betalen? of: hoe moet dat worden gefinancierd? Zulke vragen krijgen we naar ons hoofd geslingerd, vragen met een ondertoon van: het is misschien wel mooi wat jullie allemaal willen, maar het is onmogelijk.

En het is waar, het in gemeenschapshanden brengen van de grond, de nationalisatie van het grote bankbedrijf en het verzekeringswezen, het exploiteren van de bodemschatten door de overheid, - het zijn stuk voor stuk projecten waar inderdaad gigantische kapitalen mee zijn gemoeid. Daarnaast bepleiten wij geldverslindende maatregelen als het oprichten van een Nationale Investeringsmaatschappij, de vestiging van nieuwe bedrijven en het scheppen van nieuwe werkgelegenheid met name in de probleemgebieden.

Deze strikt economische maatregelen vergen op zichzelf al zulke enorme kapitalen, dat zelfs onze medestanders de vrees uiten dat wij boven onze macht tillen. Daar komen dan nog de nodige wensen buiten het strikt economische vlak bij: kapitalen verslindende sociale en culturele maatregelen, een Nationale Gezondheidsdienst, vergaande onderwijsmaatregelen...

Wij zijn utopisten. Onze tegenstanders worden niet moe te verklaren, dat wij buiten de werkelijkheid leven.

En daarmee slaan ze de spijker op de kop. Wij willen inderdaad leven buiten de werkelijkheid, zoals die zich op het ogenblik voordoet. Hun werkelijkheid. Wij willen een andere werkelijkheid. De onze. En daarom moeten wij hun macht breken, de macht die gebaseerd is op het bezit van de rooie ruggen.

Maar ze hebben gelijk, onze tegenstanders, we zullen moeten uitgaan van de nu bestaande toestand. Laten we daarom eens bekijken of hun

kritiek terecht is, of de financiële bezwaren inderdaad zo groot zijn dat ze onoverkomelijk zijn. Dat zou betekenen dat het huidige systeem onoverwinnelijk is.

We moeten duidelijk onderscheid maken tussen de verschillende maatregelen die wij voorstaan.

Schulden en winsten maken

1 Als wij het hebben over *het in gemeenschaps-handen brengen van de grond en de nationalisatie van de grote banken en verzekeringsmaatschappijen*, dan gaat het niet om het vinden van middelen voor nieuwe investeringen, maar om het overnemen van eigendommen, grond en bedrijven, die zijn verkregen door vroegere investeringen en door de baten die deze hebben afgeworpen.

Het overnemen van deze eigendommen stuit op geen enkele financieel-economische of andere technische moeilijkheid. Het enige wezenlijke probleem zit in de bestaande politieke verhoudingen, die doorbroken zullen moeten worden.

Elke nationalisatie van elk deel van het nationale produktie-apparaat kan op elk moment worden doorgevoerd, mits dit politiek mogelijk is. De eigenaars kunnen schadeloosstelling krijgen - en onder andere daarom spreken we over nationalisatie en niet socialisatie - in de vorm van schuldbewijzen tegen ten hoogste de geldende rentevoet.

De staat kan zo'n schuldenlast zonder enig bezwaar op zich nemen, omdat daar tegenover het nieuw verworven bezit staat. Tegenover de jaarlijks terugkerende rentelast op de schuldbewijzen staan de winsten, die de ondernemingen nu toch ook maken en die zij ten dele in de vorm van dividenden uitkeren aan de eigenaars.

De belastingbetalende burger hoeft dus niet vol afgrijzen weg te hollen. Hij zal het niet aan zijn portemonnaie voelen.

Immers, de grote ondernemingen zijn in belangrijke mate tot hun huidige omvang gegroeid, doordat hun winsten slechts voor een klein deel werden uitgekeerd aan de eigenaars (die niettemin een hogere opbrengst van hun geld kregen

dan uit staatsobligaties het geval bleek te zijn).

Het grootste deel van de winsten werd in het bedrijf gehouden en werd gebruikt voor de verdere uitbouw. Bij overname zal de staat dus geen verplichtingen op zich nemen, die zij niet na zal kunnen komen.

De sterke gehechtheid aan de particuliere eigendommen van de onderneming komt dan ook niet in de eerste plaats voort uit een theoretische afkeer daartegen bij de huidige bezitters. En hun bezwaren tegen nationalisaties van hun ondernemingen komen al evenmin voort uit hun 'begaandheid' met het zware lot van hen die dit voorstaan en moeten uitvoeren, omdat het onmogelijk zou zijn dit te financieren.

Nee, hun gehechtheid aan de particuliere eigendommen komt zuiver voort uit het besef dat naasting van hun bedrijven hen niet alleen berooft (en op dit woord mogen zij gerust inhaken) van de beschikkingsmacht over hun onderneming, maar ook - en dit is wellicht van doorslaggevende betekenis - van de daaraan verboden hoge inkomsten in de vorm van salarissen, tantièmes, dividenden en 'onkostenvergoedingen'.

Bovendien kunnen zij met hun bezittingen via allerlei manipulaties gedeeltelijk belastingvrije inkomsten verwerven uit 'vermogensaanwas', uitkeringen ten laste van de 'agio-reserve' enz.

In dit verband merken wij nog op, dat wij, naast alles wat wij in ons plan voor structuur-hervormingen hebben gesteld, onverminderd voorstander blijven van maatregelen als een sterke verhoging van de successie-rechten. Dat betekent onder meer dat, wanneer iemand, die door naasting inkomsten verwerft van schuldbewijzen, overlijdt, een groot deel van deze schuldbewijzen voor het betalen van de successie-rechten aan de staat zal terugvallen.

Al met al kunnen wij concluderen, dat de overheid door onze voorstellen tot nationalisatie allerminst in geldnood zal raken. Integendeel, de grote baten, die nu aan particuliere kapitaalbezitters toevloeien, zullen voortaan de overheid ten goede komen.

Deze baten zullen echter nog veel groter zijn. Immers, van de nettowinsten, die nu door de NV's worden gemaakt, vloeit in de huidige verhoudingen ongeveer 45% als vennootschapsbelasting naar de staat. De overige 55% wordt gedeeltelijk uitgekeerd als dividend en tantième, terwijl de rest in het bedrijf zelf wordt gebruikt.

Als we afzien van het feit, dat er een nogal ruim meningsverschil tussen de fiscus en de directie van een onderneming mogelijk is over wat nu precies de netto-winst is, waarover al menig robbertje is 'onderhandeld' (onderhandelingen, waarbij de grote concerns altijd als stok achter de deur hun dreigement hebben, dat zij het zwaartepunt van hun bedrijf geleidelijk naar het buitenland kunnen verleggen), als we dus afzien van het feit, dat netto-winst allerm minst de uitkomst is van een wiskundige berekening, dan blijft het een feit, dat de staat de volledige beschikkingsmacht zal krijgen over alle 100% van de winst.

In dat geval kan de overheid zelf beslissen, welk deel daarvan zij zal bestemmen voor de verdere uitbouw van het bedrijf en welk deel aan dit bedrijf zal worden onttrokken voor andere doeleinden.

Dit gaat echter alleen op als niet - zoals in Engeland is gebeurd - juist die bedrijven worden genationaliseerd die met verlies werken.

Nationale Investeringsmaatschappij

2 Uit dit alles blijkt voldoende, waar naar onze mening de middelen vandaan moeten komen om een project op te zetten als een *Nationale Investeringsmaatschappij*.

Juist dit gaat in grote mate samen met het nationaliseren van het bankwezen, dat ook als particulier bedrijf steeds sterker betrokken raakt bij het financieren van nieuwe bedrijven, waaronder weer tal van nieuwe financiële instellingen.

Daarom kunnen wij niet inzien, waarom er na het nationaliseren van het bankwezen plotseling geen geld meer zou zijn voor het oprichten van een *Nationale Investeringsmaatschappij*.

Niets nieuws

3 Zo blijft op economisch gebied over: het *stichten of uitbreiden van staatsbedrijven voor de exploitatie van de bodemschatten, annex chemische bedrijven, en het openleggen van nieuwe gebieden voor industrialisatie.*

Als verlengstuk hiervan moeten nieuwe bedrijven worden opgericht voor het scheppen van nieuwe werkgelegenheid en om een meer evenwichtige verdeling van die werkgelegenheid te bevorderen. Ogenschijnlijk is dit de zwaarste financiële opgave, omdat hiermee inderdaad nieuwe investeringen zijn gemoeid, waarvoor nieuwe gelden moeten worden vrijgemaakt, ten dele afkomstig uit nieuwe besparingen, ten dele ook uit vrijgekomen middelen van vroegere investeringen.

Ook deze moeilijkheden worden echter om politieke redenen zwaar overdreven.

Om te beginnen gaat het om niets nieuws: ook in het verleden heeft de overheid nieuwe bedrijven opgezet of in het opzetten daarvan een belangrijk aandeel gehad. Staatsmijnen, Hoogovens, Koninklijke Zout en KLM zijn hier bekende voorbeelden van. De financiering van deze projecten heeft kennelijk nooit onoverkomelijke moeilijkheden opgeleverd.

Waarom nu dan wel? Worden de moeilijkheden misschien juist aangedikt, nu het gaat om een principieel andere opzet, om een gedeeltelijke structuurverandering van de maatschappij?

Men zegt dat de kapitalen die nu nodig zijn voor bijvoorbeeld de exploitatie van het continentale plat, groter zijn dan vroeger bij projecten als Staatsmijnen, KLM, Hoogovens enz. het geval was. Dat zal wel waar zijn, maar het is minstens even waar, dat de in Nederland opgehoopte massa kapitaal een veelvoud is van die van destijds en dat geldt ook voor het nationale inkomen en de totale hoeveelheid jaarlijkse besparingen.

Die besparingen zullen trouwens door het nationaliseren van de banken geheel ter beschikking komen van de overheid, die alleen al daardoor een planmatig economisch beleid kan uitstippelen, wat haar, zolang produktie-middelen en banken in particuliere handen zijn, ten ene male

onmogelijk is. Voeg hierbij de middelen, die vrij zullen komen voor planmatige investeringen, doordat de baten uit de genationaliseerde bedrijven aan de staat toevallen.

Al met al zal door het complex van maatregelen, dat wij voorstaan, het aandeel van de staat in het nationale inkomen een veelvoud worden van het huidige aandeel.

Bij dit alles mogen we niet vergeten, dat de staat uit de nieuw gestichte bedrijven ook weer de baten zal krijgen. De particuliere oliemaatschappijen, die nu van de overheid de mede-exploitatie van de grote gasbel van Slochteren als een geschenk van nog onbekende, maar ongetwijfeld formidabele omvang hebben gekregen, zijn niet in de rij gaan staan voor de exploitatie van de gasbel, omdat zij de Nederlandse overheid of het Nederlandse volk zo graag een dienst bewijzen, maar alleen omdat zij er uit het oogpunt van rentabiliteit 'iets in zagen'. Ze zullen zeker grote winsten maken, winsten die, als de overheid via de Staatsmijnen tot exploitatie was overgegaan, aan de gemeenschap hadden kunnen toevallen.

Met andere woorden: zoals bij ieder particulier bedrijf is er wel een aanvangsinvestering nodig, maar deze komt met de baten ook weer vrij. Zoals bij particuliere ondernemingen de groei zichzelf financiert door de vrijkomende baten, zo geldt ook voor overheidsbedrijven dat de geïnvesteerde gelden geleidelijk aan terugkeren, zodat ook in deze bedrijven de verdere groei met de winsten kan worden gefinancierd.

Op één aspect van dit hele vraagstuk willen wij nog de aandacht vestigen. De staat - en achter de staat de belastingbetaler - getroost zich grote financiële offers terwille van de industrialisatie of ontsluiting van bepaalde gebieden in verband met de werkgelegenheid.

Dit gebeurt niet alleen in de vorm van rechtstreekse subsidies, maar ook door het aanleggen van wegen, waterwegen, havens en havenmondingen, door het opspuiten en bouwrijp maken van terreinen enz. enz., allemaal zaken die nodig zijn voor de ontsluiting van een gebied.

De kosten van dit alles worden slechts zeer ten dele ten laste van de bedrijven gebracht, die zich daar vestigen en die dus gaan profiteren van deze kostbare inspanningen.

Het lijkt ons niet zo onlogisch om vol te houden, dat er geen enkel bezwaar tegen kan zijn, dat de overheid ook mee gaat profiteren, door zelfstandig in deze gebieden eigen bedrijven te gaan vestigen. Hierdoor zullen bovendien op den duur dergelijke offers minder zwaar op de overheidsbegroting gaan drukken.

Aan het scheppen van nieuwe werkgelegenheid zit nog een uitermate belangrijk aspect. Wanneer dit juist gepland is en dus slaagt, dan worden nieuwe groepen van mensen in het productieproces betrokken. Hiermee wordt zowel een directe verhoging van het nationale inkomen teweeg gebracht als een indirecte, het laatste door de uitwerking op andere bedrijven: toelevering enz. Zo zullen dus de gelden, die aan de werkgelegenheid ten koste worden gelegd, terugkeren en een stimulerende uitwerking hebben op de rest van het produktieproces. Een boemerang- en een sneeuwbal-effect tegelijk!

De deskundigen zijn het eens

4 Door de maatregelen die wij voorstellen, zal het nationale inkomen sneller groeien en voor een groter deel in handen van de overheid komen dan nu het geval is. Welnu, dan is daarmee tegelijk aangegeven waar wij de middelen vandaan willen halen voor een *Nationale Gezondheidsdienst*, voor de verhoging van de *onderwijskosten* en voor de *kosten die de creatieve, culturele en sportieve vorming en de recreatie* met zich mee zullen brengen.

Alle deskundigen op het gebied van de gezondheidszorg, alle deskundigen op het gebied van het onderwijs zijn het erover eens, dat deze voorzieningen een steeds groter deel van het nationale inkomen zullen gaan opeisen.

De afstand tussen wat nodig is en wat beschikbaar komt, wordt met het jaar groter. Reportages over toestanden in de bejaardentehuizen zijn niet meer dan een aanduiding van een achterstand

die bijvoorbeeld op het gebied van de gezondheidszorg bestaat.

Deze achterstand kan alleen ongedaan worden gemaakt, als de overheid inderdaad de rechtstreekse beschikking krijgt over de opbrengsten van een belangrijk deel van het produktieproces. Ook gezondheidszorg, onderwijs en recreatie hebben echter een economische kant. Het onderwijs spreekt het duidelijkst. Er wordt tenminste ten opzichte van de ontwikkelingslanden voortdurend betoogd, dat de verhoging van de welvaart in grote mate wordt bepaald door het aantal wetenschapsmensen, technici, vakarbeiders, dat het onderwijs aflevert, en van de kwaliteit van al deze groepen.

En al wordt er lang niet altijd naar gehandeld, ook in ons land niet, niemand zal betwisten dat de kosten, die aan een verbetering en uitbreiding van het onderwijs worden besteed, maatschappelijk gezien met een hoge rente terugkeren in de vorm van een hogere arbeidsproduktiviteit en een verhoging van het nationale inkomen per hoofd van de bevolking.

Ditzelfde geldt voor gezondheidszorg en recreatie. Toch willen wij nog eens nadrukkelijk vast stellen, dat onze eisen op het gebied van gezondheidszorg, onderwijs en recreatie niet gebaseerd zijn op deze economische overwegingen. Wij zouden ze ook stellen op grond van uitsluitend menselijke overwegingen, zelfs als ze een tegengestelde werking zouden hebben. Maar omdat we antwoord moesten geven op de vraag hoe dit alles moet worden betaald, konden we niet voorbijgaan aan de produktiviteits-verhogende uitwerking van deze voorzieningen.

Het was, toen Nieuw Links op zich nam om de in dit boekje neergelegde gedachten te verspreiden, uitdrukkelijk de bedoeling dat hierover een zo ruim mogelijke discussie zou ontstaan. Deze publicatie is dan ook geen laatste woord, zij is een uitnodiging tot een gedachtenwisseling.

Die gedachtenwisseling mag uiteraard niet worden gezien als iets dat zijn voltooiing in zichzelf vindt. Er zal besluitvorming op moeten volgen, binnen en buiten de Partij van de Arbeid.

Binnen en buiten, - wij zeggen dit met opzet zo. De Partij van de Arbeid mag niet geïsoleerd blijven staan. Het is niet waar dat zij alleen het socialisme in Nederland vertegenwoordigt.

Zij is van dat socialisme één van de verschijningsvormen, niet zonder een verleden, ook niet zonder toekomst. Maar die toekomst kan alleen dan vol betekenis zijn, als de Partij van de Arbeid bewust de samenwerking en het overleg met andere groepen aanvaardt en bevordert.

Meer toegespitst op wat in dit boekje aan de orde is gesteld, betekent dit het volgende. Er zijn tal van groeperingen in de samenleving, die zich nauw betrokken zullen voelen bij de beginselen waarop de inhoud van *De macht van de rooie ruggen* berust.

We kunnen denken aan vakcentrales, aan consumentenverenigingen, aan mensen van het onderwijs, onderwijzers, (hoog)leraren en studenten, aan beoefenaars van de geneeskunde, aan instituten die maatschappij-wetenschappen als economie en sociologie bevorderen.

We kunnen verder denken aan politieke groeperingen, zoals de PSP en de vooruitstrevende, niet voor maatschappijhervorming beduchte vleugels in de confessionele partijen en, misschien, D'66. Met al deze groepen zal contact moeten worden opgenomen, opdat de daar opgestapelde ervaringen en inzichten tot nut kunnen worden gemaakt.

Maken of verzaken

Maar voordat dit proces goed op gang kan komen, moet de PvdA het eerst met zichzelf eens worden.

Op z'n minst zal er eensgezindheid over moeten bestaan, of men, tegen de achtergrond van de in dit boekje vervatte beginselen, wil werken aan een nadere formulering van een hervormingsplan. De eerste vraag die men zich hierbij moet stellen is: menen wij dat we de toekomst tegemoet kunnen treden met een politiek, die hier of daar wat correcties aanbrengt, of menen wij dat de structuur van de samenleving principieel moet worden herzien?

Kiest men voor het laatste, dan zal men opnieuw en grondig moeten nagaan welke middelen het meest geëigend zijn. De medewerkers aan dit boekje menen de juiste middelen te hebben aangegeven en daarmee een bijdrage tot een doeltreffende menings- en besluitvorming te hebben geleverd.

Wanneer de Partij van de Arbeid inderdaad besluit tot het opstellen van een hervormingsplan, dan zal het brede overleg, zoals we dat hierboven hebben omschreven, op gang moeten komen. Het is van het grootste belang, dat hiervoor een zo groot mogelijke belangstelling wordt gewekt. Regionale openbare vergaderingen kunnen hun nut bewijzen en ook moeten werkgroepen worden gevormd.

Na de laatste verkiezingen is aangekondigd, dat de PvdA ook tussentijds met een karavaan door het land zou trekken. Wij kunnen ons voorstellen dat er naar een thema wordt gezocht, dat zo'n werftocht zou moeten karakteriseren. Welnu, uit de discussie rond het hervormingsplan kan dat thema heel goed ontstaan.

Dit alles zal grote inspanning vergen van de PvdA. De toekomst is dat volledig waard. De toekomst wacht niet op ons als een soort onveranderlijk lot, wij kunnen hem maken of verzaken. Voor een socialistische partij mag het geen vraag zijn welke van deze twee mogelijkheden men moet kiezen.

Besluiten

In dit stadium is het aan te bevelen, dat van het aanstaande PvdA-congres wordt gevraagd dat het een besluit neemt van bijvoorbeeld de vol-

gende inhoud: het congres draagt het partijbestuur op te bevorderen dat een hervormingsplan wordt uitgewerkt, waarbij de publicatie *De macht van de rooie ruggen* als een eerste bijdrage wordt beschouwd. Het resultaat van die arbeid moet op een zo groot mogelijke schaal ter discussie en ter propaganda in de Partij van de Arbeid in omloop worden gebracht.

Door deze werkwijze te volgen, kan men bereiken dat een volgend congres, dat een bijzonder congres moet zijn, over voldoende materiaal beschikt om zich een oordeel te vormen en besluiten te nemen.

Bij de uitwerking van het plan kan de Wiardi Beckman Stichting natuurlijk goede diensten verlenen. Maar ongetwijfeld zullen zich in de discussies voor en tijdens het congres in november ongekende talenten melden. Die moeten onbelemmerd toegang hebben tot de beraadslagingen, die de partijleiding op gang zal brengen.

Dit heeft twee voordelen: de meningsvorming in de partij wordt breed voorbereid en men kweekt nieuw kader, waaraan de partij dringend behoefte heeft.

En dan de macht bundelen

Wanneer de discussie binnen de Partij van de Arbeid serieuze vormen en omvang heeft aangenomen, is de tijd aangebroken om ook buiten de partij na te gaan hoe de meningen zijn. Niet om, terwille van eventueel bezorgde toeschouwers, prettig in het gehoor liggende wijzigingen aan te brengen, maar om vast te stellen op wie men rekenen kan. De uitkomst van zo'n onderzoek is van betekenis voor het beantwoorden van de vraag, met wie men straks vruchtbaar in een linkse federatie met een minimumprogram zal kunnen samenwerken.

Want daar gaat het tenslotte om: het bundelen van de macht, waarmee de noodzakelijke maatschappelijke hervormingen tot stand kunnen worden gebracht. Laten wij gezamenlijk onze 'rooie ruggen' eronder zetten, want ook die hebben macht.

III UITGANGSPUNTEN VOOR EEN PLAN VAN STRUCTUUR- HERVORMINGEN

- 1 Om de gewenste planmatige en grootscheepse aanpak te kunnen verwezenlijken, moet de overheid de mogelijkheid hebben de voornaamste beslissingen inzake nieuwe investeringen zelf te nemen en de doorvoering daarvan te verzekeren. Daarvoor is nodig: het in gemeenschaps-handen brengen van de grond, de nationalisatie van het grote bankbedrijf en verzekeringswezen, benevens nationale exploitatie van de bodemschatten. Voor dat laatste vormt het bedrijf der Staatsmijnen, met zijn ervaring ten aanzien van de kolenmijnbouw, de gaswinning en de chemische industrie, een belangrijke troef. De Staatsmijnen kunnen het uitgangspunt worden voor de nationale exploitatie van alle bodemschatten en de opbouw van chemische bedrijven op grond daarvan.
- 2 De vestiging van nieuwe bedrijven en het scheppen van nieuwe werkgelegenheid, met name in de probleemgebieden, moet volgens plan geschieden, in de voornaamste onderdelen door een Nationale Investeringsmaatschappij, in handen van de overheid. Voor kleine investeringen moet dat gebeuren met behulp van de overheid, en wel zo dat deze daarin voldoende zeggenschap krijgt en behoudt en de vestigingen passen in het raam van het algemene plan.
- 3 Het plan zal mede dienstbaar zijn aan de ruimtelijke ordening en aan de juiste spreiding van de bevolking.
- 4 Het plan zal mede een program van openbare werken omvatten, nuttig en nodig voor het bereiken van de doelstellingen en *reeds dadelijk* geschikt om in een aantal sectoren de werkgelegenheid op te voeren en het bestedingspeil van de werkende bevolking te verhogen; daartoe behoort ook een programma van sociale woningbouw tot opheffing van de woningnood, krotopruiming en sanering van oude binnensteden.

- 5 Ten behoeve van de werken in punt 4 genoemd wordt de overheid - in afwachting van de doorvoering van de meer ingrijpende hervormingen - reeds dadelijk gemachtigd, institutionele beleggers gedwongen leningen tegen een lage rente op te leggen.
- 6 Het plan zal voorts dienstbaar zijn aan de bevordering van de mogelijkheden tot creatieve, culturele en sportieve vorming en recreatie.
- 7 Ten behoeve van de toekomstige welvaart en de verhoging van het culturele, wetenschappelijke en technische peil zal het plan tevens een program tot uitbreiding, verbetering en democratisering van het onderwijs in alle geledingen omvatten, waarbij ook wordt gedacht aan het vestigen van beroepsopleidingen ter begeleiding van de nieuwe bedrijfsvestigingen en aan het stichten van meer universiteiten buiten het westen des lands. Voor studerende aan dagopleidingen van elke aard boven de 18-jarige leeftijd, die redelijke studieprestaties leveren, wordt een studieloon (integrale studiekostenvergoeding) ingevoerd.
- 8 De volksgezondheid moet worden beschouwd als sociale dienstverlening. De Partij van de Arbeid spreekt zich uit voor een Nationale Gezondheidsdienst naar het Engelse model, en stelt voor directe uitvoering voor: de organisatie van goed toegeruste geneeskundige centra in alle stedelijke en landelijke verzorgingskernen.
- 9 Het congres draagt het partijbestuur op om, zoveel mogelijk in overleg met de vakcentrales, de consumentenverenigingen en andere groeperingen die met de hoofdlijnen blijken in te stemmen, op bovengenoemde grondslagen een ontwerp-plan in hoofdlijnen uit te werken en dit aan een bijzonder congres voor te leggen; het plan zal worden voorgelegd aan regionale openbare vergaderingen, waarop vertegenwoordigers van de plaatselijke bevolking, haar

organisaties en organen, hun wensen en opvattingen ten aanzien van de eigen landstreek meer in bijzonderheden aan de orde kunnen stellen; op grondslag van die besprekingen zal het plan meer in details worden uitgewerkt.

- 10 Op basis van deze uitgangspunten zoekt de partij naar partners bij de uitwerking van en propaganda voor het plan. De Partij van de Arbeid zal niet aan een regering deelnemen, indien de uitwerking en uitvoering van wezenlijke punten van het plan niet in het regeeringsprogram wordt opgenomen. De partij zal - zoveel mogelijk in samenwerking met anderen - in en buiten het parlement met alle haar ten dienste staande middelen het plan propageren.

De ondergetekenden, leden van de Partij van de Arbeid, vinden de bovenstaande 'Uitgangspunten voor een plan van structuurhervormingen' van zodanig belang, dat zij de discussie daarover in de Partij van de Arbeid willen bevorderen:

Niko van Alphen, Den Haag
Martin van Amerongen, Amsterdam
Th.J. van Amersfoort, Zutphen
S.M. Argelo, Rijswijk ZH
S. Auër, Zeist
P.H. Bakker Schut, Loenen a.d. Vecht
R. Baron, Haarlem
P. Bergman, Zuidlaren
J. Berteling, Amsterdam
Jan Blok, Amsterdam
P.E. Boele, Den Haag
L.Chr. Boer, Uithuizen
H. de Boer-d'Ancona, Amsterdam
A. Boering, Boskoop
Hendrik Jan Boomkamp, Borculo
F. Bouma, Delfzijl
W. Brinkman, Bussum
J. Bruinsma, Ee
M.A. Bruns-Been, Hilversum
E. Bijmolt, Lochem
L.O. ten Cate, Oranjewoud
J.H. Coeymans, Treebeek Heerlen

A.J. van Dillen, Culemborg
Kees Dirkse, Rotterdam
Henny Doek, Den Haag
P.Ph. Dordregter, Amstelveen
C. van Dortmond, Den Haag
H.H. Drenth, Den Haag
W. van Dijk, Sneek
H. van Eck, Leiden
J. van Enkhuizen, Dubbeldam
A. van der Ent, Rotterdam
M. Faassen, Hoevelaken
D. Fopma, Heemskerk
Johan Frieswijk, Amsterdam
Rob van Gennep, Amsterdam
Arie de Graaf, Arnhem
Paul Groenendaal, Utrecht
H.A. de Groot-Landsman, Borculo
H. van den Haak, Haarlem
Ria van Haaster, Amsterdam
Klaas de Hart, Hoorn NH
Rob de Hart, Hoorn N.H.
P. Heidinga, Heemskerk
J. Hekkelman, Arnhem
Nelly Hennevelt, Wageningen
J.L. Hey, Haarlem
F. van der Heijden, Lochem
H.E. van der Heijden-Klinkhamer, Lochem
B. Hietbrink, Deventer
J. Hippe, Utrecht
J.A. Hippe, Amsterdam
H.J. Holtslag, Bakkeveen
W. Houtenbrink, Den Haag
G. Hulsing, Zuidlaren
Fr. de Jong Edz., Amsterdam
J.W. de Jong, Dieren
R. de Jong, Delft
W. Jongsma, Borculo
J.A. Jonkers, Sliedrecht
P.K. Joustra, Heemskerk
Nelly Hennevelt, Wageningen
F.R. Kest, Beverwijk
A. Kest-Visser, Beverwijk
F. Kingma, IJmuiden
L. Klatser, Amsterdam
J.L. Knip, Amsterdam

W.A. Koelega, Loosdrecht
S.A. Kuipers, Amsterdam
P.E. Künzel, Amsterdam
H. Kurvers, Den Haag
G. Laban-van Leenen, Wageningen
R. Lageman, Grijpskerk
J. Lagerwaard, Krimpen a.d. Lek
Han Lammers, Amsterdam
G.F.A. Lampink, IJmuiden
D. Langereis, Koog aan de Zaan
L. Lode, Finsterwolde
Emmy Lopes Dias, Hilversum
M. Loskamp, Hilversum
André van der Louw, Hoevelaken
R. Lukkien, Amsterdam
F. van der Meer, Enschede
P.J. Meertens, Amsterdam
R. Mertens, Borne Ov.
W.H. Meijnders, Ridderkerk
P. Miesyerus, Zwolle
R. Mollema, Wageningen
Bernard Monfrooij Jr, Amsterdam
J.L. Muller, Delft
K. Nagel, Amsterdam
H.M. Nagel-de Boois, Amsterdam
H. Neudecker, Redditch, Engeland
B. Neijndorff, Haarlem
Kees Nieuwenhuijzen, Amsterdam
A. Noordberger, Hattem
J. Noordzij, Amsterdam
A. Nuismer, Finsterwolde
D. Oostdijk, Bergambacht
H. den Ouden, Bennekom
Tom Pauka, Hilversum
José Pekels, Rotterdam
L. Postma, Haarlem
E. van Praag, Amsterdam
A.H. Presburg, Haarlem
H. Prins, Haarlem
A.Th. Reeders, Amsterdam
Ton Regtien, Amsterdam
R. Rentenaar, Amsterdam
H. Riebeek, Amstelveen
J. Ritsema, Overveen
Rob de Rooi, Hilversum

K.L. Roskam, Leiden
E. van Rossum-van Rossum, Losser
H. de Ruiter, Enschede
C.M. van Rijswijk, Domburg
B.F. van Rijswijk-van Bruggen, Domburg
I. Salomons, Amsterdam
J. Schildmeijer, Haarlem
M.H. Schnijders, Lunteren
A.F. Slingschröder, Deventer
Willy Spaargaren, Rotterdam
R.G.B. Stam, Amsterdam
Tom en Marianne Stom, Alkmaar
J.P.A. Stroop, Amsterdam
R.C. Tamboer, Amsterdam
Pitt Treumann, Amsterdam
H.F. Tuin, Finsterwolde
Ph. van Tijn, Amsterdam
Th. van Tijn, Amsterdam
F.J.F. Uijen, Sandhorst, Duitsland
W. van der Vaart, Haarlem
P. van der Valk, Den Haag
R.L. Veenstra, Wageningen
Th. van der Veer, Rijswijk ZH
C. van Veldhuijsen, Culemborg
W. Velzel Jr., IJmuiden
C.P. Vermeulen, Wageningen
J.J. Voogd, Haarlem
A.J. Voortman, Wageningen
G.J. Voortman-van den Brink, Wageningen
J.H.H. Voortman, Borculo
H. de Vos, Groningen
K. de Vries, Amsterdam
N. Vijlbrief, Arnhem
G.K. Wiersma, Harfsen Gld
G. de Wilde, Den Haag
Henk Willemse, Abbekerk NH
S.J. Wijnperle, Tiel
Mej.W. Wijsberg, Amstelveen
A. IJpma, Haarlem
Willem van de Zandschulp, Utrecht
Ton Zeissink, Amsterdam
Afd. Zwartemeer PvdA, Emmen

Deze publicatie is voorbereid door een werkgroep van sympathisanten van Nieuw Links in de Partij van de Arbeid, bestaande uit:

Hans van den Haak (43), architect; Jaap Hey (33), chemisch analist; René de Jong (28), werkstudent; Leo Klatser (51), publicist; R. Lukkien (29); Arnold H. Presburg (50), research analist; Henk Riebeek (38), aerodynamicus; Wout Tieleman (47), boekhouder; Theo van Tijn (40), historicus; Willem van der Vaart (58), provinciaal ambtenaar; Arend J. Voortman (36), wetenschappelijk onderzoeker.

Als auteurs hebben meegewerkt, behalve enkele leden van bovengenoemde werkgroep:

Jasper Bruinsma (36), arts; Peter Dordregter (32) planoloog; Herman Drenth (51), in overheidsdienst; Han Lammers (35), journalist; Peter Hoogendorp (29), student sociale psychologie; Ton Regtien (27), werkstudent; Kees van Rijswijk (24), onderwijzer.

Eindredacteur was Kees Tamboer (27), journalist.

15
—
1983.

De rooie ruggen - voor de kenners zijn dat briefjes van duizend - regeren. Van alles wat er moet gebeuren in dit kleine land met zijn grote bevolking, gebeurt er veel niet of gebrekkig. Ondanks het feit dat alle deskundigen weten dat wij vastlopen en alle niet-deskundigen dat in de praktijk vaak genoeg merken.

Vastlopen met de ruimtelijke ordening, met de werkgelegenheid in het Noorden, Oosten en Zuiden van ons land, met de woningbouw, met de voorzieningen voor recreatie, cultuur en sportieve ontplooiing; vastlopen met het onderwijs, met onze chaotische gezondheidszorg.

Deskundigen weten wat er zal moeten gebeuren: als er ergens rooie ruggen mee te verdienen vallen, gebeurt het gemakkelijk; zo niet, dan is de lijdensweg niet te overzien.

Kan dat anders? Ja, mits men wil. De middelen zijn te vinden; in deze publicatie worden daartoe voorstellen gedaan. Maar de wil moet er ook zijn om die middelen te hanteren, de vaste wil van een grote partij die niet bang is voor radicale geneesmiddelen, waar kwakzalverij niet helpt.

Socialisten, behorende tot Nieuw Links in de Partij van de Arbeid, richten zich hiermee tot alle andere socialisten en radicalen in Nederland, en in de eerste plaats natuurlijk tot de eigen partij.

Het is een nieuwe uitdaging, want het gaat vooral om de *durf* niet op zij te gaan voor de macht van de rooie ruggen.